

Onderwerp

Besluitvorming Strategische Agenda Flevoland

Kern mededeling:

Op 19 oktober 2023 was een Bestuurlijk Overleg Rijk-Regio over de Strategische Agenda Flevoland. In dit overleg is de SAF 2.0 definitief vastgesteld. De tekstuele wijzigingen zullen worden doorgevoerd in de eindversie. De overige aandachtspunten zullen worden meegenomen naar de volgende versie. Daarnaast zijn ook de hoofdlijnen voor de governance bestuurlijk vastgesteld, waarbij ook het belang van betrokkenheid van sociaal-maatschappelijke departementen is bevestigd.

Mededeling:

In het Bestuurlijk Overleg Rijk-Regio is besloten een vijftal tekstuele aanpassingen door te voeren, en de overige aandachtspunten mee te geven voor de volgende versie van de Strategische Agenda. Het overzicht hiervan vindt u in de bijlage.

In het Bestuurlijk Overleg Rijk-Regio zijn eveneens de hoofdlijnen voor de governance vastgesteld. In de hoofdlijnen is duidelijk beschreven dat ministeries vanuit de sociaal-maatschappelijke beleidsterreinen waar nodig betrokken kunnen worden bij de uitvoering van de Strategische Agenda. Hoe deze betrokkenheid in de praktijk vorm zal worden gegeven wordt nog verder uitgewerkt.

De Strategische Agenda Flevoland is een langjarige samenwerking, vanuit een gezamenlijk perspectief en een 'rollende' agenda. Om onnodige dubbelingen te voorkomen met andere trajecten is afgesproken dat de volgende fase van het Ruimtelijk Voorstel, zijnde het Ruimtelijk arrangement, de volgende versie van de uitvoeringsagenda gaat worden.

Bijlagen

Naam bijlage:	eDocs nummer:	Openbaar in de zin van de Woo (ja/nee aangeven)
Besluitvorming over de aandachtspunten meegegeven door de volksvertegenwoordiging van de Flevolandse overheden	3188898	ja
Rapport Over de brug komen, Deel I – Perspectief, ontwikkelpijlers en opgaven	3191771	Ja
Rapport Over de brug komen, Deel II – Uitvoeringsagenda	3191778	Ja

Registratienummer

3187044

Datum

6 november 2023

Afdeling/Bureau

SENB

Openbaarheid**Openbaar****Portefeuillehouder****Reus, J. de****Ter kennisname aan PS en burgerleden**

Besluitvorming over de aandachtspunten meegegeven door de volksvertegenwoordiging van de Flevolandse overheden.

1. Tekstuele aanpassingen die worden verwerkt in de eindversie.

- Deel 1, blz. 11: Op verzoek van de provincie veehouderij in rijtje van landbouwsectoren toevoegen: "(...) We gaan deze initiatieven de komende jaren maximaal stimuleren om de voortrekkersrol te verstevigen. Daarvoor richten we ons op duurzame akkerbouw, veehouderij, tuinbouw, bosbouw en visserij. (...)”
- Deel 1, blz. 11: Op verzoek van NOP de functie die de Flevolandse landbouw heeft in het mondiale voedselsysteem en de waarde die deze heeft voor de economie en werkgelegenheid benoemen: "(...) De landbouw en visserij is een belangrijke economische sector in Flevoland. Vele bewoners hebben een onderneming of een baan in de sector. Daarnaast is de productie in Flevoland een waardevol onderdeel van het mondiale voedselsysteem. Het is ook een sector die landelijk voor een enorme uitdaging om verder te verduurzamen. (...)”
- Deel 1, blz. 21: Op verzoek van NOP Schokland benoemen als kans voor recreatie en toerisme: "(...) Dat kan alleen door samen te werken, zowel binnen Flevoland als met andere regio's. Hiermee kunnen we de kansen die het Flevolandse landschap biedt, zoals het UNESCO Werelderfgoed Schokland, beter benutten.”
- Deel 1, blz. 21 Op verzoek van NOP benadrukken van het belang van de scharnierfunctie van de Noordoostpolder en positie als logistiek centrum: "(...) In de logistieke sector liggen bijvoorbeeld grote kansen om te komen tot bovenregionale ontwikkeling met een forse economische spin-off. Denk aan de Flevokust Haven of het verder uitbouwen van positie van de Noordoostpolder als logistiek centrum voor goederen in de maakindustrie en agri-food-sector. (...)”
- Deel 2, blz. 6: Op verzoek van Lelystad benoemen van Lelystad Next Level als lopend traject tussen Rijk en regio: "Rijk en regio werken in Lelystad Next Level samen aan de groei van Lelystad gericht op minimaal 100.000 inwoners met als perspectief: zelfstandig, sociaal veerkrachtig, duurzaam, aantrekkelijk en economisch sterk.”

2. Aandachtspunten voor de volgende versie van de Strategische Agenda Flevoland

- a. Zorgvoorzieningen
- b. Mobiliteit
- c. Vrijtijdseconomie
- d. Concretisering economische clusters
- e. Water en bodem sturend
- f. Bodemdaling
- g. Kansen van natuur en water
- h. Kwelwater
- i. Consistentie en samenhang tussen pijlers
- j. Doorontwikkeling Marker Wadden
- k. Betrekken stakeholders
- l. Aanscherpen governance
- m. Concretisering en keuzes
- n. Brede welvaart
- o. Samenwerking en bevoegdheden
- p. Kleinere gemeenten
- q. Relatie met Regionale Energie Strategie (RES)
- r. Lelystad airport

Bijlage bij mededeling: Besluitvorming Strategische Agenda Flevoland.

Overzicht tekstuele aanpassingen en aandachtspunten voor de volgende versie.

1. Tekstuele aanpassingen die worden verwerkt in de eindversie.

- Deel 1, blz. 11: Op verzoek van de provincie veehouderij in rijtje van landbouwsectoren toevoegen: "(...) We gaan deze initiatieven de komende jaren maximaal stimuleren om de voortrekkersrol te verstevigen. Daarvoor richten we ons op duurzame akkerbouw, veehouderij, tuinbouw, bosbouw en visserij. {...}"
- Deel 1, blz. 11: Op verzoek van NOP de functie die de Flevolandse landbouw heeft in het mondiale voedselsysteem en de waarde die deze heeft voor de economie en werkgelegenheid benoemen: "(...) De landbouw en visserij is een belangrijke economische sector in Flevoland. Vele bewoners hebben een onderneming of een baan in de sector. Daarnaast is de productie in Flevoland een waardevol onderdeel van het mondiale voedselsysteem. Het is ook een sector die landelijk voor een enorme uitdaging om verder te verduurzamen. {...}"
- Deel 1, blz. 21: Op verzoek van NOP Schokland benoemen als kans voor recreatie en toerisme: "(...) Dat kan alleen door samen te werken, zowel binnen Flevoland als met andere regio's. Hiermee kunnen we de kansen die het Flevolandse landschap biedt, zoals het UNESCO Werelderfgoed Schokland, beter benutten."
- Deel 1, blz. 21: Op verzoek van NOP benadrukken van het belang van de scharnierfunctie van de Noordoostpolder en positie als logistiek centrum: "(...) In de logistieke sector liggen bijvoorbeeld grote kansen om te komen tot bovenregionale ontwikkeling met een forse economische spin-off. Denk aan de Flevokust Haven of het verder uitbouwen van positie van de Noordoostpolder als logistiek centrum voor goederen in de maakindustrie en agri-food-sector. {...}"
- Deel 2, blz. 6: Op verzoek van Lelystad benoemen van Lelystad Next Level als lopend traject tussen Rijk en regio: "Rijk en regio werken in Lelystad Next Level samen aan de groei van Lelystad gericht op minimaal 100.000 inwoners met als perspectief: zelfstandig, sociaal veerkrachtig, duurzaam, aantrekkelijk en economisch sterk."

2. Aandachtspunten voor de volgende versie van de Strategische Agenda Flevoland

a. **Zorgvoorzieningen**

De gemeenten Noordoostpolder en Zeewolde vragen meer aandacht voor zorgvoorzieningen in de SAF. Er staat nu al druk op de beschikbaarheid daarvan door het wegvallen van zorgvoorzieningen en de vergrijzing. Dit zal alleen maar toenemen met de verwachte groei van de hoeveelheid inwoners in Flevoland.

b. **Mobiliteit**

Lelystad vraagt aandacht voor bereikbaarheid in relatie tot de toegankelijkheid van voorzieningen. Zij vinden het essentieel om afspraken met het rijk te maken over o.a investeringen in bereikbaarheid en het oplossen van vraagstukken als dreigende vervoersarmoede bij betalen naar gebruik, energiecongestie, stikstof, etc. Zeker in het licht van het groeiend aantal inwoners in Flevoland. Zeewolde vraagt daarbij aandacht voor de kwaliteit en capaciteit van het openbaar vervoer.

De provincie, NOP en Zeewolde vragen aandacht de veiligheid en doorstroming via de N50 en de verbindingen via de Nijkerkerweg naar de A28 / regio Zwolle te verbeteren. De gemeente Almere vraagt de IJmeerverbinding steviger in het document te benoemen.

c. **Vrijtijdseconomie**

Lelystad en Zeewolde vragen meer aandacht voor de vrijetijdssector in de SAF. Lelystad geeft aan dat de vrijetijdssector onlosmakelijk is verweven met het versterken van vitale en leefbare stedelijke omgevingen. Zij vinden het van belang dat in de afspraken van de 'rollende uitvoeringsagenda' ook de vrijetijdseconomie en met name toerisme en recreatie wordt benoemd. Zeewolde vraagt in dit licht specifiek meer aandacht voor het kustgebied in de gemeente.

d. Concretisering economische clusters

Lelystad en Zeewolde vragen een nadere uitwerking van de economische sectoren waar Flevoland zich op wil richten. Lelystad pleit er daarbij voor in de uitvoeringsagenda de sterke economische clusters op te nemen om de (door)ontwikkeling van deze clusters te concretiseren. Deze worden benoemd in deel 1, maar niet verder uitgewerkt in deel 2. Zo worden in deel 1 de kansen voor de logistieke sector worden beschreven met o.a. de Flevokust Haven. Maar hoe deze kansen te verzilveren mist in de uitvoeringsagenda. Lelystad pleit hier voor verdere uitwerking, bijvoorbeeld met (een verkenning van) het aanwijzen van Flevoland tot nationaal logistiek cluster. starten.

e. Water en bodem sturend

In het BO van 21 december is geconstateerd dat de Kamerbrief water en bodem sturend van IenW nog niet volledig verwerkt is in deze versie van de SAF. Er is besloten hiervoor de huidige versie van de SAF niet aan te passen, maar dit punt de komende tijd samen uit te werken. Het Waterschap benadrukt het belang hiervan en gaat daar zelf ook actief mee aan de slag. In die uitwerking benadrukt het waterschap het belang van acties op de korte termijn en oog voor de grenzen van het water- en bodemsysteem. Ook Zeewolde vraagt aandacht voor het verder uitwerken van hoe water en bodem sturend samen gaat met grootschalige initiatieven die op korte termijn Waterschap Zuiderzeeland vindt dat de voortgaande bodemdaling in de volgende versie van de SAF nadrukkelijker een plek moet krijgen. De noodzaak voor (en het komen tot) een aanpak moet duidelijk worden.

f. Bodemdaling

Waterschap Zuiderzeeland vindt dat de voortgaande bodemdaling in de volgende versie van de SAF nadrukkelijker een plek moet krijgen. De noodzaak voor (en het komen tot) een aanpak moet duidelijk worden.

g. Kansen van natuur en water

Het waterschap vraagt meer aandacht voor natuur en biodiversiteit in de Strategische Agenda Flevoland, en hiermee voor de relatie tussen water, bodem en biodiversiteit. Dit vanuit het oogpunt dat natuur soms de sleutel is om tot een oplossing te komen, in plaats van een begrenzer van ontwikkelingsmogelijkheden. Hetzelfde geldt voor water. Hiervoor moet ook oog zijn voor de kansen die het biedt. Denk aan verkoeling en recreatiemogelijkheden in stedelijk gebied en bijdragen van de waterketen aan circulariteitsdoelen.

h. Kwelwater

Zeewolde verzoekt in de uitvoeringsagenda onderzoek te doen naar de mogelijkheden om het kwelwater (langer) binnen de gemeentegrenzen op te slaan (i.p.v. weg te laten lopen) en op zoek te gaan naar mogelijke toepassingen van dit kwelwater.

i. Consistentie en samenhang tussen pijlers

Het waterschap vraagt aandacht voor de consistentie tussen de drie pijlers. De doelen en de te ontwikkelen producten uit de pijler Robuust Natuurlijk Fundament moeten een volwaardige plaats krijgen in de keuzes rondom woningbouw, economie en ontwikkelingen in het landelijk gebied. De gemeente Zeewolde vraagt daarbij meer aandacht voor de mogelijke schuarpunten tussen de pijlers.

j. Doorontwikkeling Marker Wadden

Lelystad vraagt voor een volgende versie van de SAF aandacht voor de 'Doorontwikkeling Marker Wadden'. Daar is nu geen reservering voor gedaan vanuit de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW). Het rijk geeft aan dat doorontwikkeling MW niet aan de orde is. In een volgend afsprakenkader kan wel de lopende actie worden opgenomen om eerst alle geplande maatregelen (zoals Oostvaardersoevers) uit te voeren en de effecten te monitoren, om op basis daarvan te bepalen wat er eventueel aanvullend nodig is in de toekomst voor het verbeteren van de ecologie en waterkwaliteit in het Markermeer-IJmeer.

k. Betrekken stakeholders

Het waterschap, de gemeente Almere en de gemeente Zeewolde pleiten er voor in de verdere uitwerking inwoners, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en volksvertegenwoordigers vroegtijdig en volwaardig te betrekken en aan te geven wat er met hun inbreng gedaan wordt. Dit moet ook een plek krijgen in de governance.

l. Aanscherpen governance

Het Waterschap in de governance duidelijk op te nemen hoe er met tegenstrijdige belangen en financiële consequenties wordt omgegaan, zodat dit bij de verdere uitwerking van de Strategische Agenda Flevoland geen obstakel vormt. Zeewolde vraagt aandacht voor hoe de samenwerking doelmatig kan blijven en hoe de verschillende overleggen elkaar op inhoud en afstemming niet uit het oog verliezen.

m. Concretisering en keuzes

De gemeente Zeewolde vindt de huidige versie onvoldoende concreet en te algemeen. Er worden er in hun ogen te weinig keuzes gemaakt. Zij pleiten ervoor om in de volgende versie scherper te maken waar Flevoland onderscheidend wil en kan zijn, passend bij het profiel van de regio. Daarvoor moeten er integrale keuzes gemaakt worden. Daarbij moet ook gekeken worden wat er juist minder moet vanuit het oogpunt van duurzaamheid. Voor de uitvoeringsagenda pleit de gemeente voor verdere uitwerking tot SMART acties. Zij vragen in een volgende versie om een prioritering van de acties en hoe die bijdragen aan de doelen. Ook de gemeente Almere verwacht de komende tijd een concretisering van de afspraken.

n. Brede welvaart

De gemeente Zeewolde vraagt aandacht voor het bredere toekomstperspectief voor de Flevolander/Zeevoldenaar. Zij vinden dat het economisch ontwikkelperspectief domineert en zien graag meer nadruk op andere aspecten van Brede Welvaart.

o. Samenwerking en bevoegdheden

De gemeente Zeewolde ziet graag in de volgende versie een korte reflectie op de aanleiding en achtergrond van de samenwerking. In die samenwerking vraagt de gemeente Almere in de toekomst duidelijker aan te geven waarover een besluit gevraagd werd, gezien de bevoegdheid van de gemeenteraad.

p. Kleinere gemeenten

De gemeente Zeewolde vraagt in het vervolg meer aandacht voor kleinere gemeenten in de regio. Kunnen de kleinere kernen/gemeenten opgaven van de geschetste omvang verantwoord absorberen of moet dat eerst gedetailleerder uitgewerkt worden qua effecten?

q. Relatie met RES

De gemeente Zeewolde pleit ervoor om de relatie tussen de SAF en de Regionale Energie Strategie te leggen. Hoe verhoudt de SAF zich tot de strategieën in de RES, bijvoorbeeld in samenhang met de netverzwaringen van het elektriciteitsnet. Daarbij benoemt de gemeente specifiek termen zoals 'Ruimte voor de energietransitie' concreet te maken en daar naar te handelen.

r. Lelystad airport

De gemeente Zeewolde vraagt aandacht voor de ontwikkeling van Lelystad airport in relatie tot de ruimte van Flevoland, het verblijfsklimaat, de goede akkerbouwgrond en woongebieden. Deze worden bedreigd door een ontwikkeling als Lelystad Airport qua overlast en emissies. Zeewolde roept daarom de provincie op de discussie aan te gaan over de wenselijkheid van het vliegveld.

STRATEGISCHE AGENDA FLEVOLAND

Over de brug komen

Deel I | Perspectief, ontwikkelpijlers
en opgaven

19 oktober 2023

Samenvatting

De provincie Flevoland, het Rijk, de zes Flevolandse gemeenten en het Waterschap Zuiderzeeland slaan de handen ineen om langjarig samen te werken aan de ruimtelijke ontwikkeling Flevoland. De Strategische Agenda Flevoland (deel 1) en bijbehorende uitvoeringsagenda (deel 2) zijn daar een eerste bouwstenen voor. In de agenda beschrijven Rijk en regio waar zij de komende jaren naar toe willen werken en in de uitvoeringsagenda welke afspraken zij maken om dat te realiseren. De fysieke leefomgeving staat daarbij centraal, maar wordt duidelijk verweven met een maatschappelijk perspectief omdat de ruimtelijke maatregelen samen moeten bijdragen aan brede welvaart voor alle bewoners in de regio.

Een perspectief en drie ontwikkelpijlers

Rijk en regio werken in de Strategische Agenda aan een gezamenlijk perspectief (zie kader). Ze werken daaraan langs drie ontwikkelpijlers: vitale steden en dorpen, toekomstbestendige regionale economie en robuust natuurlijk fundament. De drie pijlers zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vitale steden en dorpen vragen bijvoorbeeld ook om een sterke economie met voldoende werkgelegenheid. En bodem, water en biodiversiteit zijn de basis voor alle ruimtelijke ontwikkelingen in de regio. De overheden werken daarom gelijktijdig aan alle opgaven en hebben oog voor de samenhang ertussen.

Het perspectief van Rijk en regio

Flevoland is in 2050 een regio waar het goed vertoeven is. Steden en dorpen zijn levendige en gezonde omgevingen, met een divers aanbod aan woningen, een ruim aanbod aan voorzieningen en volop mogelijkheden voor ontmoeting, samenkomen en omkijken voor elkaar. De bereikbaarheid sluit aan op de groei die de regio heeft doorgemaakt, zowel binnen de regio als vanuit de regio naar omliggende gebieden. Dit zorgt samen met een sterke kennis- en energie-infrastructuur en voldoende werklocaties voor een goede basis voor een florerende economie. Hier maken economische clusters gebruik van door volop duurzame activiteiten te ondernemen. De regio trekt hiermee talent, bedrijvigheid en werkgelegenheid aan. Bij al deze verschillende ontwikkelingen is het natuurlijk fundament van bodem, water, klimaat en biodiversiteit (mede)bepalend voor waar en hoe welke ruimtelijke ontwikkelingen plaatsvinden.

Vitale steden en dorpen

Flevoland is een relatief jonge provincie die de afgelopen decennia hard is gegroeid qua inwoners en naar verwachting de komende tijd blijft groeien. De regio draagt via verschillende trajecten bij aan de nationale woningbouwopgave en is bereid dat te blijven doen, maar wel onder de juiste voorwaarden. Er moet in Flevoland namelijk meer gebeuren dan het stapelen van stenen. Rijk en regio willen bouwen aan een samenleving met inclusieve woonomgevingen waar voor iedereen een thuis is. Door diverse woonomgevingen te creëren wordt Flevoland een aantrekkelijke regio voor alle groepen in de samenleving, wat de vitaliteit van de regio ten goede komt. Dat vraagt om aandacht voor randvoorwaarden zoals bereikbaarheid, onderwijs, voorzieningen, aantrekkelijkheid van het landschap, banen en verdienvermogen. Tevens wordt bij de ontwikkeling van nieuwe woningen rekening gehouden met klimaatadaptatie en behoud van biodiversiteit, water- en bodemkwaliteit. Ook bij de vernieuwing van de huidige leefomgevingen dienen deze randvoorwaarden meegenomen te worden. Zo ligt er in bestaande wijken een flinke opgave om onder andere meer levendige, diverse, inclusieve en duurzame woonomgevingen te creëren. Dit alles realiseren is niet mogelijk met enkel ruimtelijke ingrepen. Het gaat om de 'zachte' kant van de steden en dorpen, zoals de sociale structuren en stedelijke cultuur.

Toekomstbestendige regionale economie

Een vitale samenleving heeft een goede economie nodig die in banen en verdienvermogen voorziet. Op dit moment is Flevoland hiervoor sterk afhankelijk van omliggende regio's. Rijk en regio streven er daarom naar om de verhouding tussen inwoners en banen in de regio in balans te brengen, met economische groei gericht op duurzaamheid. De basis daarvoor ligt er al in Flevoland. De regio beschikt over verschillende sterke economische clusters in de voedselverwerkende industrie (met visserij en landbouw), logistiek, voertuigtechnologie, maakindustrie, vrijetijdseconomie, bouw en ICT-Tech. Voor de groei van deze clusters ligt de meeste potentie in (internationale) ontwikkelingen: klimaat & energie, circulaire economie, digitalisering & sleuteltechnologieën en de verduurzaming van de voedselvoorziening. Hierop

inspelen biedt niet alleen economische kansen, maar maakt de Flevolandse economie klaar voor de toekomst en zorgt voor duurzame economische activiteiten die bijdragen aan de nationale duurzaamheidsopgaven. Voor verduurzaming van de voedselvoorziening streven Rijk en regio naar een uitstootvrije, natuur-inclusieve en circulaire landbouw waar zo min mogelijk gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt, de vruchtbare bodem wordt beschermd en waar boeren een goede boterham mee kunnen verdienen. En een duurzame visserij met zo min mogelijk milieu impact. Flevoland heeft daarbij alles in huis om in deze ontwikkeling een voorloper te worden waar de oplossingen worden bedacht en in de praktijk gebracht. Om de economische kansen te pakken, is een sterke ruimtelijk-economische infrastructuur nodig. Rijk en regio gaan daartoe werken aan een verbetering en verbreding van de onderwijs- en kennisinstellingen in de regio. Zo kan de beroepsbevolking opgeleid worden om te werken in de regionale economische clusters in Flevoland zelf. Dit maakt een vruchtbare bodem voor bedrijven om zich in Flevoland te vestigen of binnen Flevoland gevestigd te blijven.

Robuust natuurlijk fundament

De water- en bodemsystemen vormen samen met de biodiversiteit het natuurlijk fundament waarop de bovenstaande toekomstige samenleving en economie berust. Dit natuurlijk fundament staat in Flevoland - en de rest van Nederland - onder druk met onder andere bodemuitputting en biodiversiteitsverlies tot gevolg. Rijk en regio kiezen er daarom voor om in de ruimtelijke ontwikkelingen expliciet rekening te houden met de grenzen van het natuurlijk fundament en hierop te anticiperen voor de lange(re) termijn. Waar we op welke manier wonen, werken, reizen en recreëren laten we leiden door water, bodem en biodiversiteit. Dat betekent dat niet alles overal mogelijk is. Het geeft ook mooie nieuwe kansen zoals natuur-inclusief verstedelijken met ecologische structuren die tot diep in de steden reiken. Rijk en regio gaan met deze blik ook kijken naar bestaand ruimtegebruik. In sommige gevallen zal dat betekenen dat het ruimtegebruik moet worden aangepast om meer 'ruimte' te geven aan biodiversiteit, bodem of water. Dit maakt niet alleen het natuurlijk fundament robuuster, maar maakt landschappen, dorpen en steden ook aantrekkelijker en leefbaarder.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Perspectief Flevoland	8
3. Drie ontwikkelpijlers	13
Ontwikkelpijler 1: Vitale steden en dorpen	15
Opgave: Goed wonen in een gezonde leefomgeving	16
Opgave: Bereikbare steden en dorpen	17
Opgave: Voorzieningen voor een dynamische samenleving	18
Ontwikkelpijler 2: Toekomstbestendige regionale economie	20
Opgave: Doorontwikkelen economische clusters	21
Opgave: Versterken ruimtelijk-economische infrastructuur	22
Opgave: Transformatie voedselsector	23
Ontwikkelpijler 3: Robuust natuurlijk fundament	25
Opgave: Versterken van het natuurlijk fundament	26

HOOFDSTUK 1

Inleiding

Rijk en regio slaan de handen ineen

Nederland staat door de nationale woonopgave voor een grote uitdaging. De woningvoorraad moet in korte tijd vergroot worden om aan de huidige schaarste tegemoet te komen. Flevoland is, als onderdeel van de Metropoolregio Amsterdam en schakelpunt met regio's Zwolle, Noord-Nederland en Utrecht, een interessant gebied daarvoor.¹ Flevoland is bereid om onder de juiste randvoorwaarden nieuwe woningen een plek te geven

om bij te dragen aan de nationale woonopgave. In het manifest 'Wij zijn Flevoland!'² doen bestuurders in Flevoland daarvoor een aanbod aan de Rijksoverheid. Een aanbod om als één overheid oplossingen te zoeken en te bouwen aan een gezamenlijk perspectief voor de toekomst van Flevoland. Flevoland en het Rijk hebben elkaar namelijk nodig.

De verwachte relatieve groei van de Flevolandse bevolking en de daarmee gepaard gaande ontwikkelingsdynamiek van ongeveer 420.000

¹ Dit komt onder andere in het NOVEX-gebied Metropool Regio Amsterdam en NOVEX-gebied Regio Zwolle duidelijk naar voren.

² Zie: [Manifest Wij zijn Flevoland](#)

inwoners naar mogelijk 650.000 inwoners de komende decennia, is groot. Deze groei moet op een gezonde manier verlopen. Daarvoor zal meer moeten gebeuren dan alleen woningen bouwen. Er is aandacht nodig voor de randvoorwaarden zoals bereikbaarheid, onderwijs, voorzieningen, behoud van biodiversiteit, water- en bodemkwaliteit, klimaatadaptatie, aantrekkelijkheid van het landschap en werkgelegenheid. Al deze investeringen moeten gericht zijn op het bouwen van een duurzame en vitale samenleving. Een samenleving waar de brede welvaart op een goed peil is en zich kan meten met andere regio's in Nederland. Het bouwen van woningen moet daarom hand in hand gaan met investeringen in kwaliteit en leefbaarheid. Dat kan alleen als Rijk, provincie, gemeenten en waterschap zich hier samen voor inzetten.

De noodzaak voor samenwerking tussen Rijk en regio is breder dan alleen de woningbouwopgave. Ook zonder de woonopgave heeft Flevoland namelijk een veelomvattende agenda. Een agenda waar vitaliteit en dynamiek van steden en dorpen, bereikbaarheid, economie en arbeidsmarkt grote thema's zijn, en waar de energietransitie, transitie naar een circulaire economie, verduurzaming van de landbouw, klimaatadaptatie en biodiversiteit ook aandacht, middelen en ruimte vergen. Al deze opgaven zijn van zowel regionaal als nationaal belang. Nieuwe locaties voor opwekking van hernieuwbare energie, productie van circulaire bouwmaterialen, robuustere natuurlijke ecosystemen dragen bijvoorbeeld ook bij aan de nationale opgaven op deze thema's. En een sterke, innovatieve Flevolandse economie draagt bij aan het verdienvermogen van heel Nederland.

Wegens de breedte en het belang van de opgaven in Flevoland wensen Rijk en regio langjarig samen te werken aan de doorontwikkeling van Flevoland. Samen gaan Rijk en regio aan de slag met de veelomvattende agenda in Flevoland, waarmee tegelijkertijd wordt bijgedragen aan opgaven op nationaal niveau. De Rijksoverheid ziet hierin een belangrijke rol om als partner met de regio samen te werken aan de gezonde groei van Flevoland. Onder andere met de omvangrijke grondpositie van het Rijk. Het goed inzetten van deze gronden voor het publieke belang vergt een goede samenwerking met de regio.

Groei en innovatie

Als er één regio is die kan omgaan met de samenhangende opgaven dan is het Flevoland. De regio kenmerkt zich door een geschiedenis waarin een van de grootste waterstaatkundige en ruimtelijke opgave in nauwelijks 100 jaar tijd tot stand

is gebracht. Sindsdien zijn er in het ruimtelijk domein vele innovatieve concepten toegepast in Flevoland, zoals het vernieuwende verkavelingsplan voor de Noordoostpolder en het 'Nieuwe Bouwen' in Nagele en de vele bouwexpo's in Almere. Ook nu is versnellen, innoveren en verduurzamen dagelijkse praktijk. Voorbeelden zijn de snelheid waarmee de omslag naar de opwekking van groene energie is gemaakt, de koploperpositie die Flevoland heeft in grootschalige biologische akkerbouw en de inzet op het gebruik van data en nieuwe technologie zoals smart farming, smart fishing, smart mobility en smart shipping. Andere krachtige uitingen zijn de ontwikkeling van het Nationaal Park Nieuw Land, de proefboerderijen van de WUR, de proeftuin aardgasvrije wijken in Nagele, het experimenteel en vernieuwend bouwen in Almere Oosterveld, het Mobiliteit en Infrastructuur Test Centrum (MITC) als testlocatie op gebied van mobiliteit van de toekomst, het praktijk en innovatiecentrum circulaire economie (PRICE) en de Flevo Campus.

Deze voorbeelden laten zien dat Flevoland vaak het praktijklab is waar innovaties worden uitgetest en doorontwikkeld tot uitvoerbare concepten. Dit maakt Flevoland bij uitstek een regio die als proeftuin voor actuele transitie kan dienen. De regio waar oplossingen voor de grote nationale opgaven kunnen worden versneld en opgeschaald. Van oudsher is de ontwikkelkracht in Flevoland groot. De doenersmentaliteit en het ondernemerschap van de Flevolandse makers maakt dat nieuwe ontwikkelingen worden uitgetest en waar mogelijk verder worden gebracht.

Rijk regio samenwerking in de Strategische Agenda Flevoland

Flevoland kenmerkt zich historisch gezien door ruimte voor groei en ontwikkeling. Dit biedt - onder de juiste voorwaarden - mogelijkheden voor de groei van de regio ten behoeve van de woonopgave en ruimtelijke ontwikkelingen ten behoeve van andere grote Rijksopgaven. Echter, de ruimte in Flevoland is niet meer zo 'onbeperkt' als bij de start van de inpoldering. Steeds meer opgaven leggen een claim op de beschikbare ruimte en hebben impact op het bijzondere landschap. Bovendien moet rekening worden gehouden met de natuurlijke ecosystemen in Flevoland, waardoor niet alles overal mogelijk is. Voor een goede ruimtelijke inpassing van de ruimteclaims zijn slimme keuzes nodig waarbij wordt ingezet op efficiënt en meervoudig ruimtegebruik voor de (middel)lange termijn. Een logisch en samenhangend ruimtelijk perspectief om richting te geven aan de te nemen keuzes is daarbij cruciaal. De Strategische Agenda Flevoland is een eerste stap hierin.

De agenda geeft een gezamenlijk perspectief van Rijk en regio op het ruimtegebruik in Flevoland. Het benadrukt de opgaven in de fysieke leefomgeving die er in Flevoland spelen en hoe Rijk en regio die samen willen aanpakken. De scope van de Strategische Agenda Flevoland is dan ook primair ruimtelijk van aard. Dat betekent dat ruimtelijke opgaven, zoals wonen, economie, bereikbaarheid, water, natuur en landbouw centraal staan. Maar alleen het ruimtelijk perspectief zou een lege huls zijn als deze geen rekening houdt met het maatschappelijk perspectief. Het maatschappelijk perspectief wordt daarom in de agenda verweven om voor de samenleving - inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties - een waardevolle inrichting van Flevoland te bereiken.

Samenwerken aan het gezamenlijke perspectief van Rijk en regio is alleen mogelijk met overtuigende afspraken tussen alle bestuurslagen. Tussen de provincie, het waterschap, de zes gemeenten en de verschillende ministeries aan Rijkszijde. In de Strategische Agenda Flevoland worden deze partijen samen 'Rijk en regio' genoemd. De Strategische Agenda is de basis voor een langjarige samenwerking tussen deze partijen. In de agenda worden opgaven beschreven en afspraken gemaakt om samen het perspectief voor Flevoland te verwezenlijken. Die afspraken ondersteunen en versterken elkaar en hebben verschillende tijdshorizonten met verschillende maten van concreetheid. De Strategische Agenda zal cyclisch vernieuwd worden waarbij telkens nieuwe resultaten en afspraken worden bepaald.

Een verbonden regio

Flevoland bestaat uit een drietal polders en is daarmee een entiteit op zichzelf. In 2020 hebben provincie, waterschap en de zes gemeenten in Flevoland besloten de regionale samenwerking te intensiveren, om gezamenlijk de landelijke vraagstukken van vandaag en morgen aan te pakken. In het manifest 'Wij zijn Flevoland!' heeft de regio uiteengezet hoe Flevoland een bijdrage kan leveren aan de grote landelijke vraagstukken van dit moment.

Naast deze sterke onderlinge verbondenheid, maken de gemeenten en de provincie - vanwege de verscheidenheid aan ruimtelijke oriëntaties - deel uit van verschillende regionale netwerken. Ze zijn (deels) onderdeel van de MRA, de regio Zwolle, de regio Ermelo-Harderwijk-Zeewolde, het Deltaplan Noordelijk Nederland, de IJsselmeeragenda, en andere interbestuurlijke trajecten. Daarnaast is Flevoland krachtig verbonden met Zuid-West Fryslân, de Cleantech regio en Foodvalley. In deze regio's werken Rijk en regio via verschillende

programma's, projecten, akkoorden en agenda's al samen aan de ruimtelijke ontwikkeling van Flevoland.

De Strategische Agenda zal geen verandering brengen in de huidige manier van samenwerken. Lopende trajecten en samenwerkingen blijven hun doorgang vinden. De Strategische Agenda Flevoland heeft daarin wel een belangrijke functie in het versterken, aanvullen en verbinden van de bestaande interbestuurlijke trajecten. Met het gezamenlijk perspectief is de agenda de basis voor de regio-specifieke samenwerking aan regionale en nationale opgaven.

Leeswijzer

De Strategische Agenda Flevoland is opgebouwd in twee delen.

Deel I is het voorliggende stuk. Het beschrijft de ambitie en de opgaven die Rijk en regio zien voor Flevoland. Hiervoor wordt in hoofdstuk 2 het perspectief op de regio geschetst. Dit is een toekomstbeeld waar Rijk en regio samen met de agenda naar streven. In hoofdstuk 3 wordt het perspectief uitgewerkt in drie ontwikkelpijlers waarlangs Rijk en regio gaan samenwerken. Per ontwikkelpijler worden opgaven beschreven en doelen gesteld.

Deel II is de uitvoeringsagenda. Hierin staan richtinggevende uitspraken voor de samenwerking tussen Rijk en regio en afspraken tussen de betrokken partijen voor acties op de korte termijn. De agenda zal periodiek vernieuwd worden waarbij telkens nieuwe resultaten en afspraken in gezamenlijkheid worden bepaald.

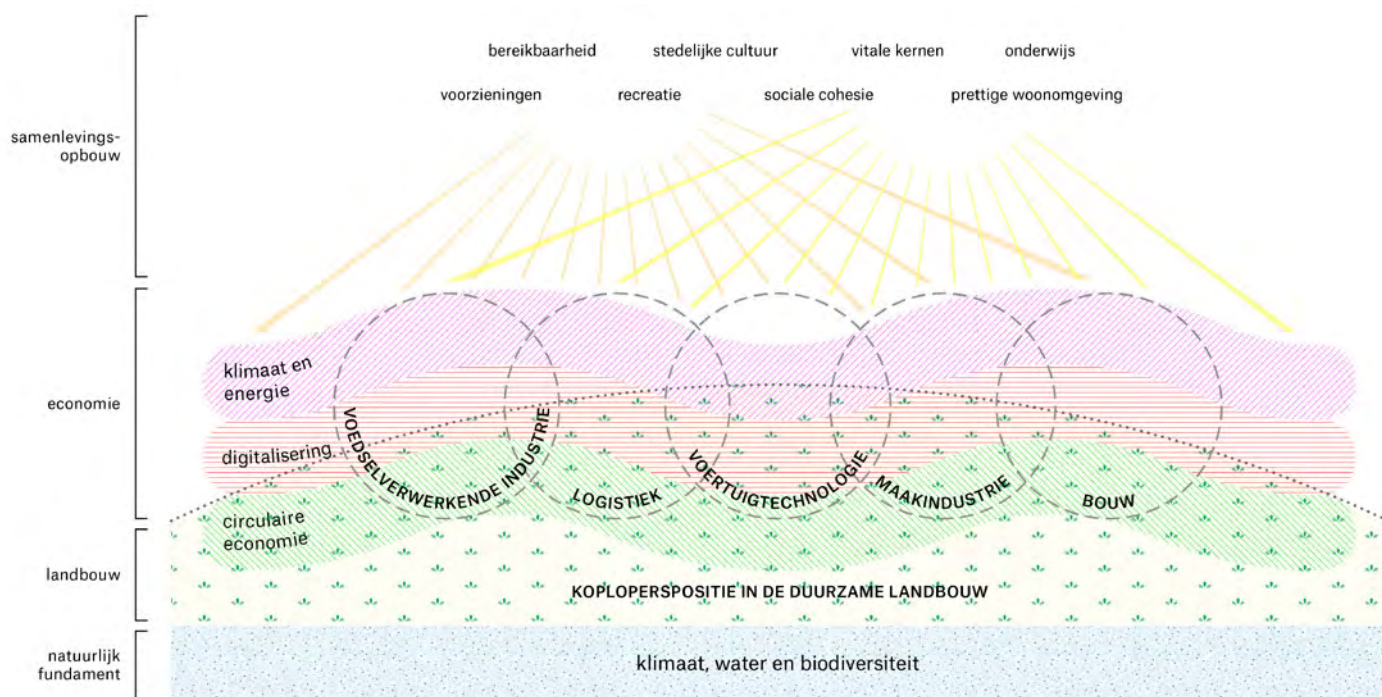

HOOFDSTUK 2

Perspectief Flevoland

Er zijn weinig gebieden in Nederland die zo snel veranderen als Flevoland. Waar 80 jaar geleden alleen water was, zijn nu steden, dorpen, akkers en natuurgebieden verrezen. Het heeft geleid tot een regio met een eigen karakter en kenmerkende steden, dorpen en landschappen. De ontwikkeling staat niet stil. De geschetste urgentie voor samenwerking laat zien dat Flevoland zich de komende decennia blijft ontwikkelen. Voor die ontwikkeling schetsen we - Rijk, provincie, gemeenten en waterschap - hier het gezamenlijke **perspectief**.

Figuur 1 **Perspectief voor Flevoland schematisch weergegeven**

We bouwen aan een samenleving

Flevoland is volwassen geworden. Het Nieuwe Land is zo nieuw niet meer. De gemeenschappen, gebouwd vanuit een sterke pioniersmentaliteit, zijn uitgegroeid tot samenlevingen met mensen die gebonden zijn aan de regio, dorp of stad. Voor die mensen werken we actief aan bestaanszekerheid, kansengelijkheid en gezond leven. In het bijzonder voor onze kwetsbare inwoners. Daarvoor maken we in Flevoland

een veerkrachtige leefomgeving waarin mensen fijn met elkaar kunnen samenleven. Die leefomgeving bestaat uit zowel bruisende hoogstedelijke gebieden als vitale dorpen en middelgrote grote kernen in het landelijk gebied. Juist de combinatie en verbinding tussen stad en land maakt Flevoland bijzonder.

In de toekomst zien we de Flevolandse steden zich verder ontwikkelen tot hoogstedelijke omgevingen die een volwaardige plek innemen in het Stedelijk Netwerk Nederland.³ Om die steden heen zien we dorpen en middelgrote kernen liggend in een groen en open landschap en goed verbonden met de omliggende steden. Het zijn hechte, inclusieve gemeenschappen waar men prettig woont. Er zijn voldoende scholen, winkels, ontmoetingsplekken en andere voorzieningen voor een levendig dorpsleven. Middelgrote kernen zoals Dronten, Zeewolde, Urk en Emmeloord huisvesten regionale voorzieningen op het gebied van zorg, sociale voorzieningen en cultuur. Grotere steden hebben voorzieningen die passen bij een divers aanbod aan woonomgevingen. Culturele voorzieningen, recreatiemogelijkheden, parken en pleinen zorgen samen met een levendige stadseconomie voor bruisende centra gedurende dag en nacht. Een groot deel van de Flevolandse heeft ook een

Het perspectief van Rijk en regio

Flevoland is in 2050 een regio waar het goed vertoeven is. Steden en dorpen zijn levendige en gezonde leefomgevingen, met een divers aanbod aan woningen, een ruim aanbod aan voorzieningen en volop mogelijkheden voor ontmoeting, samenkomen en omkijken voor elkaar. De bereikbaarheid sluit aan op de groei die de regio heeft doorgemaakt, zowel binnen de regio als vanuit de regio naar omliggende gebieden. Dit zorgt samen met een sterke kennis- en energie-infrastructuur en voldoende werklocaties voor een goede basis voor een florerende economie. Hier maken economische clusters gebruik van door volop duurzame activiteiten te ondernemen. De regio trekt hiermee talent, bedrijvigheid en werkgelegenheid aan. Bij al deze verschillende ontwikkelingen is het natuurlijk fundament van bodem, water, klimaat en biodiversiteit (mede)bepalend voor waar en hoe welke ruimtelijke ontwikkelingen plaatsvinden.

³ Het Stedelijk Netwerk Nederland wordt in de NOVI benoemd als het kloppend hart van land en economie bestaande uit de Randstad, Amersfoort, Zwolle, Arnhem-Nijmegen, Brabantse stedenrij, met uitlopers naar Twente, Groningen en (Zuid-)Limburg.

baan in die stadeconomie. Andere bewoners werken juist elders in de regio bij een van de vele innovatieve bedrijven die zich in de regio hebben gevestigd.

Binnen deze ambitie om verder te bouwen aan de samenleving is er ruimte voor groei van de steden en dorpen om bij te dragen aan het nationale woningtekort. Maar groei is geen doel op zich. Het uitbreiden van de woonvoorraad gaat hand in hand met de zorg voor kwaliteit, duurzaamheid, vitaliteit en leefbaarheid. We creëren diverse en inclusieve woonomgevingen voor een diverse bevolkingssamenstelling waar voor iedereen een thuis is. Woonwijken zijn toonbeelden van energie-neutrale, klimaatadaptieve, waterzuinige en circulaire woonomgevingen waar de kenmerkende Nieuwe Natuur nooit ver weg is. Daarvoor omarmen we innovaties in bouw en ontwerp. We bouwen nieuwe woonwijken rekening houdend met onder andere bodemdaling, natuur, water en landschappelijke inpassing. Tegelijkertijd streven we ernaar woningen te bouwen dichtbij bestaande voorzieningen en werkgelegenheid, zodat bewoners niet lang hoeven te reizen. Waar dat niet mogelijk is, nemen we maatregelen om extra voorzieningen of banen in de nabijheid te realiseren. Aanvullend zorgen we voor een infrastructuur die past bij de toekomstige groei van de regio en gebruiken we nieuwe mobiliteitsconcepten om die infrastructuur zo efficiënt mogelijk te gebruiken. Zo bouwen we gestaag aan een groeiende én vitale samenleving in Flevoland.

Naast wonen is en blijft Flevoland een prachtige regio om te recreëren voor Flevolandse en bezoekers uit de rest van Nederland en daarbuiten. Het unieke verhaal van 's werelds grootste inpoldering, de grote uitgestrekte natuurgebieden waar je in kunt verdwalen, het IJsselmeergebied met de randmeren om de polders, het unieke ontworpen landschap met zijn open karakter en Landart en bijzondere cultuurgebieden als Schokland, Nagele en Urk vormen samen de aantrekkelijkheid en identiteit van de regio. Deze onderscheidende kenmerken van Flevoland versterken we met ontwikkelingen zoals de Markerwadden en nieuwe natuurprojecten door de gehele regio. Bovendien houden we bij alle ruimtelijke ontwikkelingen rekening met de karakteristieke verschijningsvorm van Flevoland. We gaan zuinig om met de openheid van de omgeving. Onder andere door woningbouw en bedrijfsterreinen binnen of in aansluiting op de bestaande kernen te realiseren zodat het landschap in Flevoland grootschalig blijft. Zo kunnen we blijven genieten van het unieke landschap.

We investeren in een toekomstbestendige economie

In de vitale samenleving die wij nastreven is voldoende werk en verdienvermogen voor bewoners. Dat betekent dat de hoeveelheid inwoners en de hoeveelheid banen in balans is. Die werkgelegenheid komt deels voort uit de sectoren die het fundament vormen van onze samenleving, zoals onderwijs, zorg, veiligheid, recreatie en toerisme. Deze sectoren zorgen naast werk ook voor het welzijn van de inwoners van Flevoland. Naar de toekomst toe versterken we deze sectoren om bij te dragen aan de vitaliteit van steden en dorpen. Recreatie en toerisme is daarin voor Flevoland van oudsher een belangrijke sector. We werken daarom samen verder aan Flevoland als (vakantie)bestemming. Een plek waar bezoekers zich welkom voelen. En een bestemming waar iedereen profijt heeft van het toerisme.

Daarnaast is een stuwende economie nodig die zorgt voor extra werkgelegenheid. We gaan daarom als Rijk en regio samen met het Flevolandse bedrijfsleven en onderwijsinstellingen extra aandacht besteden aan het versterken van de economische positie van Flevoland. Daarin bouwen we voort op afspraken als bijvoorbeeld een Regio Deal Noordelijk Flevoland. We zien in de toekomst een groei van verschillende economische clusters die Flevoland rijk is op het gebied van de voedselverwerkende industrie (met visserij en landbouw), logistiek, voertuigtechnologie, maakindustrie, vrijetijdseconomie, bouw en ICT-Tech. Deze clusters samen worden het 'motorblok' van de Flevolandse economie. Samen dragen ze bij aan brede welvaart in de regio. Maar ze zijn ook van grote waarde voor Nederlandse economie als geheel. De clusters liggen midden in Nederland en zijn aan alle zijden verbonden met het Stedelijk Netwerk Nederland. Innovaties en kennis opgedaan in Flevoland worden makkelijk verspreid door heel Nederland. Andersom sluit Flevoland gemakkelijk aan bij aanpalende clusters in de rest van het land.

In de ontwikkeling van de clusters richten we ons op een duurzame economie die bijdraagt aan de maatschappelijke opgaven in Nederland. Een fossiel-vrije economie met zo min mogelijk milieu-impact en met bedrijven die duurzame oplossingen voor de toekomst bedenken, uitwerken en toepassen. Daarvoor richten wij ons op mondiale transities: klimaat en & energie, circulaire economie, digitalisering & sleuteltechnologieën en de verduurzaming van het voedselsysteem. Hier nú op inspelen is essentieel om toekomstbestendige economische clusters te realiseren die bijdragen aan de nationale opgaven op deze thema's. Denk aan

clusters met bedrijven die circulaire bouwmaterialen produceren om te gebruiken voor het bouwen van woningen. Of bedrijven die de energietransitie mogelijk maken met innovatieve warmtesystemen, nieuwe systemen voor het opvangen van zonne-energie en slimme opslagsystemen. De potentie wordt groter als de clusters elkaar ook versterken. Zo zien we bedrijven voor ons die gestimuleerd door de aanwezigheid van het MITC innoveren in duurzame technologieën voor wegtransport en hun innovaties meteen toepassen in de logistieke sector. En we zien Flevoland uitgroeien tot de duurzame voedselschuur van Nederland, met een voedselverwerkende industrie die via korte ketens verbonden is met de nabijgelegen vruchtbare akkers en de visserij. Op de akkers vindt kringlooplandbouw plaats, is er ruimte voor het stimuleren van biodiversiteit en het behoud van een vitale en vruchtbare bodem. In de visserij is ook een transitie gemaakt naar een duurzamere bedrijfsvoering met minder bodemberoering, minder brandstofverbruik en minder ongewenste bijvangst. Door economische ontwikkeling op al deze terreinen draagt Flevoland bij aan (inter)nationale opgaven én plukken inwoners ook zelf de vruchten van de zo kenmerkende innovatie- en doenersmentaliteit in Flevoland.

Aan de basis van het verwezenlijken van deze economische ambitie staat goed onderwijs waar Flevoland kennis en expertise kunnen op doen. De ambitie is om als Flevoland een hotspot voor technisch en duurzaam talent te worden. We behouden jonge talenten in de regio en trekken nieuwe talenten aan met gespecialiseerde onderwijsinstellingen op MBO, HBO en universitair niveau en innovatieve bedrijven waar studenten hun kennis direct in de praktijk kunnen brengen. De goede aansluiting tussen onderwijs en bedrijven – gericht op banen van de toekomst – maakt Flevoland bovendien een aantrekkelijke regio voor innovatieve bedrijven, waarvoor de beschikbaarheid van technische beroepsbevolking een vestigingsplaatsfactor is.

We pakken de koploperspositie in de duurzame voedselproductie

De landbouw en visserij is een belangrijke economische sector in Flevoland. Vele bewoners hebben een onderneming of een baan in de sector. Daarnaast is de productie in Flevoland een waardevol onderdeel van het mondiale voedselsysteem. Het is ook een sector die landelijk voor een enorme uitdaging staat om verder te verduurzamen. Passend bij de landelijke transitie van dierlijke naar plantaardige eiwitbronnen. In Flevoland pakken we gezamenlijk die handschoen op. We streven naar een uitstootvrije, natuur-inclusieve en circulaire landbouw

en visserij waar zo min mogelijk gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt, overbevissing wordt tegen gegaan, de vruchtbare bodem wordt beschermd en waar ondernemers een goede boterham mee kunnen verdienen. Een vergaande ambitie die niets minder is dan een revolutie, maar breed wordt gedragen door boeren, vissers, consumenten, Rijk en regio. Flevoland heeft daarbij alles in huis om voortrekker te worden waar de oplossingen worden bedacht en in de praktijk gebracht zodat ze in de rest van Nederland gebruikt kunnen worden. Op dit moment worden daar de eerste stappen voor gezet door de vele innovatieve en ondernemende boeren in de provincie. We gaan deze initiatieven de komende jaren maximaal stimuleren om de voortrekkersrol te verstevigen. Daarvoor richten we ons op duurzame akkerbouw, veehouderij, tuinbouw, bosbouw en visserij. We behouden vruchtbare gebieden op een duurzame manier en benutten ze optimaal voor hoge productie. Voor minder rendabele plekken kijken we of die anders gebruikt kunnen worden. Ook in de verstedelijkte gebieden kijken we naar de mogelijkheden voor landbouw. Stadslandbouw in en met bewoners van steden en dorpen verrijkt het woonlandschap en biedt mogelijkheden tot nieuwe vormen van landbouw. Verbinding tussen de landbouw met de verschillende economische clusters biedt ook nieuwe kansen. De relatie met de voedselverwerkende industrie is evident. Daarin streven we ernaar met korte ketens zoveel mogelijk lokaal eten op lokale borden te laten belanden. Daarnaast kan de landbouw voor het bouwcluster biobased grondstoffen aanleveren die gebruikt worden in de circulaire woningen. Bij deze ontwikkelingen zoeken we de samenwerking met kennisinstituten en andere regio's. Zo wordt Flevoland de kwartiermaker voor de duurzame voedselvoorziening.

We bewaken en versterken het natuurlijk fundament

De water- en bodemsystemen vormen samen met de biodiversiteit het fundament waarop de toekomstige samenleving en economie berust. Het biedt de basis voor een Flevoland waar het prettig wonen, werken, leren en recreëren is. Dit fundament geeft de randvoorwaarden voor waar welke ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk zijn. Waar sommige plekken geschikt zijn voor hoogproductieve landbouw, zijn andere gebieden beter voor woningbouw. We beseffen ons terdege dat niet alles overal en tegelijk kan plaatsvinden in Flevoland. Factoren als klimaatverandering en bodemdaling vergroten de druk op het natuurlijk fundament en maken het rekening hier mee houden des te urgenter. In de ruimtelijke keuzes houden we daarom expliciet rekening

met de grenzen van het natuurlijk fundament en anticiperen we op ontwikkelingen op de lange(re) termijn. Waar we op welke manier wonen, werken, reizen en recreëren laten we leiden door water, bodem en biodiversiteit. In het aantrekken van economische activiteiten kiezen we bijvoorbeeld voor bedrijven met weinig milieu-impact. En voor woningbouw in bodemdalingsgebieden richten we ons bijvoorbeeld op woningtypologieën die geen hinder ondervinden van een verzakkende bodem. Buitendijks maken we net zo goed dit soort keuzes om visserij, natuur, wonen en recreatie plaats te laten vinden op de plekken waar dat mogelijk is. Hiermee maken we het natuurlijk fundament toekomstbestendig.

We gaan verder dan alleen rekening houden met het natuurlijk fundament; we gaan met de ruimtelijke ontwikkelingen het natuurlijk fundament ook versterken. We lopen immers in sommige gebieden nu al aan tegen de grenzen van het natuurlijke fundament en ondervinden daarvan consequenties als bodemuitputting en achteruitgaande biodiversiteit. We creëren klimaat adaptieve omgevingen waarin we de risico's van klimaatverandering het hoofd kunnen bieden. Omgevingen waar de bodemkwaliteit gezond is en die weerbaarder is voor wateroverlast en extreme droogte omdat de bodem die neerslag kan vasthouden om tijden van droogte te overbruggen. Het behouden en versterken van het IJsselmeer als zoetwaterbekken is hier ook onderdeel van. Daarnaast versterken we de ecologische structuren in het landelijk gebied door een fijnmazige dooradering met natuur die de grote natuurgebieden verbindt. We geven in de hele regio meer ruimte aan planten en diersoorten om in aantallen en diversiteit te groeien. Natuur en stad worden nog sterker met elkaar verweven. We kiezen voor natuur-inclusief verstedelijken met ecologische structuren die tot diep in de steden reiken. Dit maakt steden en dorpen tot een aantrekkelijke omgeving om te wonen en het vergroot de biodiversiteit in verstedelijkt gebied.

HOOFDSTUK 3

Drie ontwikkelpijlers

Het geschetste perspectief voor Flevoland is de basis voor de ontwikkeling van Flevoland die Rijk en regio voor zich zien. Om die ontwikkeling te concretiseren worden in dit hoofdstuk **opgaven en doelen** beschreven waaraan Rijk en regio de komende jaren gaan werken. Deze vallen onder drie ontwikkelpijlers: vitale steden en dorpen, een sterke regionale economie en een duurzaam natuurlijk fundament. Voor elke pijler worden de belangrijkste opgaven⁴ beschreven met daaronder de doelen waar Rijk en regio gezamenlijk aan gaan werken.

⁴ Deze opgave sluiten aan bij de drie hoofdlijnen uit de Verstedelijkingsstrategie MRA: 1. Meerkernige ontwikkeling met menselijke maat. 2. Systemen voor de toekomst. 3. Groen blauw netwerk in en om de stad.

Samenhang tussen opgaven

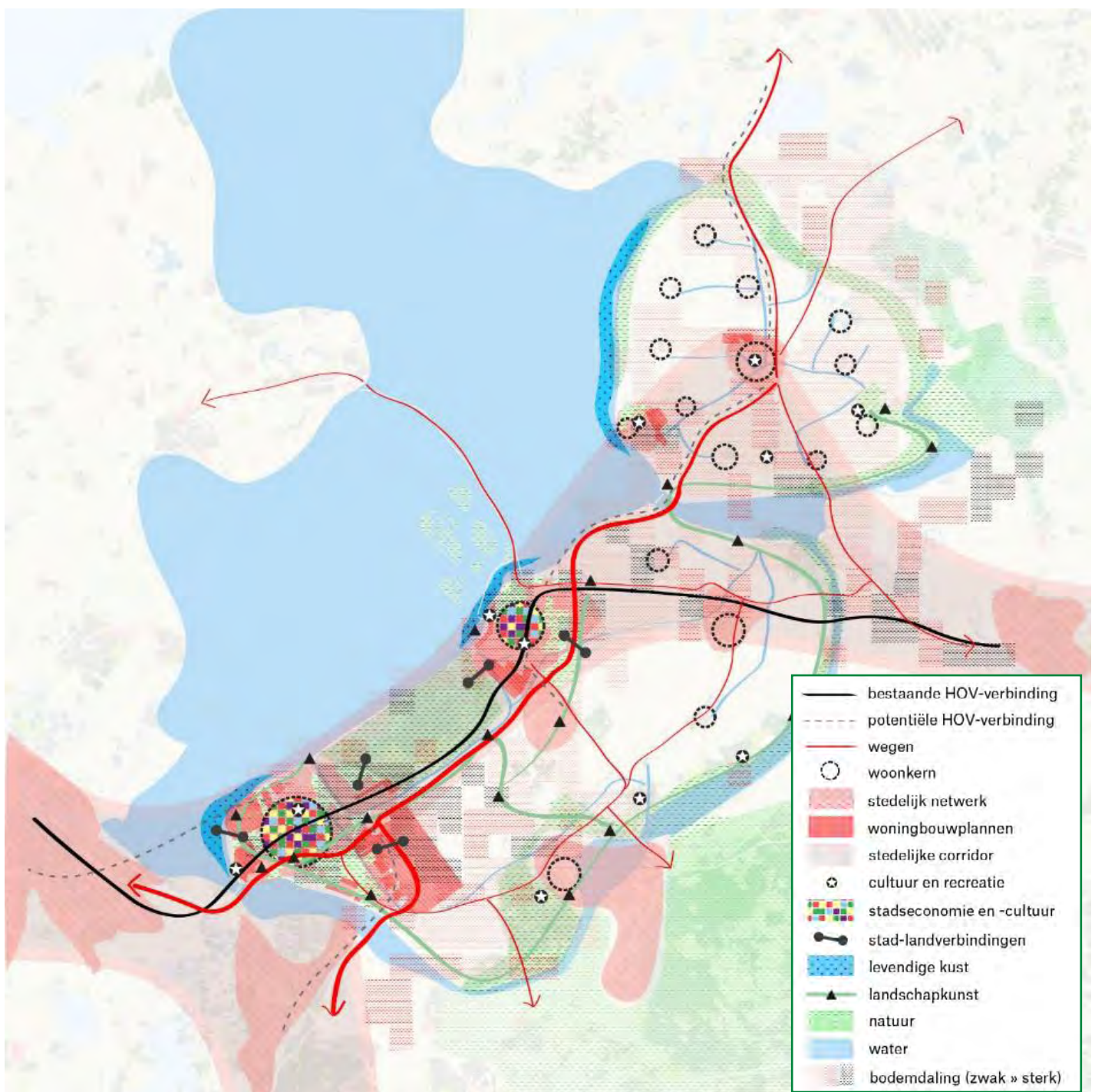
De opgaven in de drie ontwikkelpijlers staan niet op zichzelf. Verschillende ontwikkelingen hangen met elkaar samen en houden onderling verband. Hoewel de opgaven in deze agenda los van elkaar worden beschreven, dienen ze niet sectoraal te worden opgepakt. Zo is voor vitale steden en dorpen ook werkgelegenheid in de buurt nodig. Vragen wonen en werken beide om goede bereikbaarheid. En is het van belang om integraal af te wegen welk gebied vanuit bodem en water gezien het meest geschikt is voor wonen, landbouw of een andere functie. Dit zijn slechts enkele van de verbanden die er tussen de pijlers aan te wijzen zijn.

De samenhang wordt in de beschrijving van de opgaven zelf benadrukt, maar het verdient extra aandacht in de langjarige samenwerking tussen Rijk en regio. De onderlinge afhankelijkheid tussen ontwikkelingen en opgaven brengt namelijk complexe afwegingen met zich mee. Keuzes in de ene pijler hebben bijna altijd consequenties voor andere pijlers. De pijlers en opgaven daarbinnen moeten daarom in verband met elkaar worden gezien en in de aanpak moet gezocht worden naar slimme, integrale oplossingen meerdere doelen dienen. Alleen zo komen we tot een optimaal en toekomstbestendige ruimtegebruik Flevoland.

Ontwikkelpijler 1: Vitale steden en dorpen

Flevoland is een relatief jonge provincie, die de afgelopen decennia hard is gegroeid en dat naar verwachting de komende tijd zal blijven doen. Over een aantal jaar is Flevoland uitgegroeid tot een regio waar het goed vertoeven is. Steden en dorpen zijn levendige en vitale omgevingen, waar een ruim aanbod aan culturele- onderwijs, zorg-, sport- en sociale voorzieningen aanwezig is. In de steden en dorpen bestaat een divers aanbod aan woningen en woont een diverse groep aan bewoners – met verschillende culturele achtergronden, verschillende opleidingsniveaus, verschillende economische posities en verschillende gezinssamenstellingen. Er is geïnvesteerd in mogelijkheden voor ontmoeting, samen komen en omkijken naar elkaar, wat de leefbaarheid, sociale samenhang en cohesie in de steden en dorpen heeft versterkt. Naast voorzieningen zijn ook de bereikbaarheid en het verdienvermogen voor bewoners meegegroeid en toereikend.

Figuur 2 Schetsmatig toekomstbeeld van Flevoland met vitale steden en dorpen. Deze kaart is gemaakt begin 2022 waardoor niet alle recente beleidsontwikkelingen hierin zijn meegenomen

Opgave: Goed wonen in een gezonde leefomgeving

De behoefte aan goede en betaalbare woningen is in Nederland - en zeker in de Randstad - groot. Van sociale huurwoningen tot in de koopsector heerst er schaarste, waardoor het voor grote groepen Nederlanders steeds lastiger is om een passende en betaalbare⁵ woning te vinden op een locatie waar het prettig wonen is. Naar verwachting zal de schaarste de komende jaren alleen maar verder toenemen. Ook in Flevoland wordt een toenemende vraag verwacht door de autonome groei van het aantal inwoners in de regio en extra vraag naar woningen vanuit de omliggende Metropoolregio Amsterdam en regio Zwolle.

Nieuwe woningen

Flevoland kan bijdragen aan de nationale woonopgave door de woningbouw in de regio te versnellen. Uit de 'Routekaart programma 100.000+ woningen' volgt dat er in Flevoland tot 2050 90.000-115.000⁶ woningen gerealiseerd kunnen worden. In de steden Almere en Lelystad kan het leeuwendeel van deze nieuwe woningen gebouwd worden, maar ook middelgrote kernen zoals Dronten, Emmeloord en Urk kunnen (extra) groeien. De woningen kunnen worden gerealiseerd rond OV-knooppunten, binnen de dorpskernen en stadsharten, op nieuwe uitleglocaties en langs de kust. Uitgangspunt daarbij is dat in de locatiekeuze, wijkinrichting en manier van bouwen van nieuwe woningen rekening wordt gehouden met kansen en belemmeringen die vanuit bodem en water bestaan.

De uitbreiding van het woningbestand staat niet op zichzelf. In Flevoland is de samenlevingsopbouw tot op heden achtergebleven bij het aantal woningen. Daarin gaat het onder andere om kwaliteit van de leefomgeving, werkgelegenheid, bereikbaarheid, voorzieningen en sociale aspecten. Deze punten komen in andere opgaven terug. Hier is des te meer aandacht voor nodig met een toenemend aantal woningen.

Bestaande woonomgevingen

Naast het uitbreiden van het woningbestand ligt er in Flevoland een opgave om de kwaliteit van de *bestaande* woonomgeving van Flevolandse te verbeteren. Flevoland kenmerkt zich door buurten en wijken die vanaf halverwege de

vorige eeuw gelijktijdig en in hoog tempo zijn gebouwd. Deze huizen en omgevingen zijn nu, wederom snel achter elkaar, toe aan vernieuwing, verduurzaming en doorontwikkeling. De verouderde en monotone woningvoorraad moet gerenoveerd en gediversifieerd worden. Verouderd of ongebruikt bedrijfstvastgoed moet gerenoveerd worden. En de omgeving moet een kwaliteitsimpuls krijgen door de kwaliteit van publieke ruimtes te verhogen en meer ruimte te maken voor natuur en groen. De architectuur en stedenbouw uit de naoorlogse periode zijn hierin kwaliteiten die we willen behouden. In de vernieuwingsopgave kan Flevoland inzetten op innovatieve concepten op het vlak van preventieve (wijk)vernieuwing.

Duurzaamheid

Uitgangspunt bij de uitbreiding en vernieuwing van het woningbestand is om deze op een duurzame en klimaatbestendige wijze te laten plaatsvinden. Nieuwe en bestaande woningen worden circulair ge- en verbouwd, met duurzame materialen en gasloos en energie-efficiënt gemaakt. Ze worden zo gemaakt dat ze berekend zijn op toenemende hittestress, extreme buien kunnen weerstaan en bij verdergaande bodemdaling geen problemen ondervinden. De opgave is om de realisatie hiervan betaalbaar te houden voor bewoners. Kansen daarvoor liggen in innovatie. De schaalgrootte van de nieuwbouw en de vernieuwingsopgave is een aangewezen gelegenheid om innovatieve concepten in de praktijk te brengen. Vanuit de Flevolandse ondernemersgeest kan Flevoland bijvoorbeeld optreden als proeftuin op het gebied van klimaatadaptatie en circulaire woningbouw, onder meer met demontabele bouwelementen, verplaatsbare en drijvende woningen, hout- en biobased bouwmaterialen en het combineren van groen bij woningbouw. Of er kan onderzocht worden welke vernieuwingen in waterverbruik mogelijk zijn.

Diverse woonomgevingen

Het streven is om in Flevoland een thuis voor iedereen te creëren: oud, jong, alleenstaand, gehuwd, van praktisch tot universitair geschoold, voor mensen met verschillende culturele achtergronden, arbeidsmigranten, aandachtsgroepen⁷ enzovoorts. Een diversiteit aan bewoners draagt bij aan de vitaliteit van steden en dorpen en aan de sociale interactie tussen diverse groepen in de samenleving. Dat vraagt om meer diverse woonomgevingen met een variëteit aan woonvormen. De bestaande buurten en wijken kennen veelal een eenzijdige opzet en voor hetzelfde sociaaleconomisch profiel: de middenklasse. Het gros van de woningvoorraad in Flevoland zijn dan ook eengezinswoningen. Het percentage

⁵ De kans op een betaalbare woning in de Metropoolregio Amsterdam (MRA) is de afgelopen twee jaar verder afgenomen. Een steeds groter deel van de woningvoorraad in de regio bestaat uit dure huur- en koopwoningen. Dat geldt niet alleen voor Amsterdam, maar ook voor de voorheen meer betaalbare delen van de regio. Steeds minder mensen met een laag of middeninkomen kunnen daardoor in de MRA geen huis vinden.

⁶ Bij de hier genoemde getallen is zonder Deltaplan/Lelylijn ambitie gerekend. Inclusief Deltaplan/Lelylijn ambitie zou de bovengrens kunnen oplopen tot 130.000 woningen.

⁷ Zie: Ter Haar (2021). *Een thuis voor iedereen*.

meergezinswoningen en woningen voor eenpersoonshuishoudens is minder dan het Nederlandse gemiddelde.⁸ Wooncarrière maken in Flevoland is daardoor moeilijk waardoor voornamelijk jongeren en empty nesters wegtrekken uit Flevoland. Het huidige woningaanbod dient dus aangepast te worden naar een mix van woningen in het sociale, midden en hoger segment, gerelateerd aan het aanwezige aanbod en draagkracht binnen een dorp of stad. Daarnaast dient er volop ruimte zijn voor wooninitiatieven van inwoners, nieuwe woonvormen voor senioren en nieuwe combinaties van wonen en zorg.

Daarnaast worden specifiek hoogstedelijke woonomgevingen in de regio gemist. Hierin voorzien vraagt om ruimtelijke ingrepen, zoals verdichting van bestaande woonwijken rondom locaties die goed bereikbaarheid zijn met het OV, ontwikkeling van de stadscentra met multifunctionele woon-werkmilieus en hoogwaardige culturele-, recreatie- en onderwijsvoorzieningen. Naast verdichten in stedelijke woonmilieus dient wonen in ruim opgezette woonmilieus met veel groen een kwaliteit van Flevoland te blijven. Aan dit soort opgaven werken Rijk en regio in bijvoorbeeld Lelystad Next Level samen om Lelystad een complete en aantrekkelijke stad aan het water te maken. Hierin wordt de combinatie gemaakt hoogwaardige stedelijke woonomgevingen, dicht bij natuur, met bovenregionale aantrekkingskracht en met vrijetijdseconomie. Dit kan helpen in het aantrekken van nieuwe inwoners en daarmee de woningbouwversnelling.

Doelen

- Flevoland draagt bij aan de nationale woningbouwopgave door extra, betaalbare woningen te bouwen. Met de bouw is een kwaliteitsimpuls gegeven aan de bestaande leefomgeving. Er is een divers aanbod aan woningen en woonomgevingen gerealiseerd, zodat Flevoland aantrekkelijk is voor verschillende type bewoners in verschillende levensfasen.
- De kwaliteit van de bestaande woonomgeving van Flevoland is verbeterd. In steden en dorpen worden verouderde woonomgevingen, bedrijfstuig en publieke ruimtes vernieuwd.
- Bij de locatiekeuze, inrichting en bouw van woonwijken wordt rekening gehouden met bodem, water en biodiversiteit. Nieuwe en bestaande wijken – inclusief publieke ruimte – zijn duurzaam, waterzuinig, klimaat adaptief en circulair.

Opgave: Bereikbare steden en dorpen

Voor een gezonde groei van de regio moet de bereikbaarheid binnen de regio en met andere regio's geborgd zijn en blijven. Flevoland is aan alle kanten verbonden met de rest van Nederland. Kijkend naar de toekomst zijn er bereikbaarheidsopgaven tussen Flevoland en die omliggende regio's, met name richting Amsterdam, Utrecht, Zwolle en Noord-Nederland. Door de groei van het aantal inwoners in Flevoland zal bijvoorbeeld de bestaande infrastructuur richting Amsterdam naar verwachting vanaf 2030 niet meer toereikend zijn om te reizen zonder kwaliteitsverlies zoals files en volle treinen. Om dat op te vangen is in het Rijk-regio bereikbaarheidsprogramma Samen Bouwen aan Bereikbaarheid (SBaB) een MIRT-onderzoek uitgevoerd naar de IJmeerverbinding, met vervolg- en verdiepingsonderzoeken. In het BO MIRT Noordwest van 11 november 2022 is geconcludeerd, dat de IJmeerverbinding de stip op de horizon blijft voor een volledig hoogstedelijke ontwikkeling van Almere-Pampus, maar dat op dit moment hiervoor vanuit alle partijen geen financiering beschikbaar is. De achtergrond van dit besluit is onder meer dat de regio tijdens het BO MIRT heeft aangegeven dat Almere Pampus pas gerealiseerd kan worden als er duidelijkheid ontstaat over realisatie van een IJmeerverbinding, omdat die randvoorwaardelijk is voor de ontwikkeling van Almere Pampus.

Ook richting het noorden van Nederland ligt er een opgave. Lokaal kan in de Noordoostpolder een goede OV-verbinding bijdragen aan de vitaliteit van Emmeloord en de omliggende kleine kernen. Regionaal en nationaal kan dit Flevoland maken tot de verbinder tussen Noord- en West-Nederland. Zeker als de OV-verbindingen aansluiten op de bestaande as tussen Schiphol en Lelystad. Aansluitend op het coalitieakkoord van het kabinet is dan ook de ambitie met medefinanciering vanuit de regio en uit Europese fondsen de Lelylijn aan te leggen.

Nabijheid en nieuwe mobiliteitsconcepten

Betere bereikbaarheid is slechts ten dele te realiseren met de aanleg van meer of betere infrastructuur. Grote winst zit in het efficiënter gebruiken van de bestaande infrastructuur door het sturen van de mobiliteitsvraag en uitrollen van nieuwe mobiliteitsvormen. Voor het sturen van de mobiliteitsvraag is nabijheid het sleutelwoord. Met slimme ruimtelijke keuzes kunnen we ervoor zorgen dat Flevoland zo kort mogelijk hoeven te reizen voor hun werk, sport of andere activiteiten. Voor de woningbouw betekent dat bouwen dicht bij voorzieningen, werklocaties en OV-knooppunten. Dat zorgt niet alleen voor het maken van minder kilometers,

8 Zie: CBS (2022).

maar ook dat men eerder geneigd is te lopen of de fiets te pakken. Hier zijn nog flinke stappen te zetten. Meer dan de helft van de Flevolandse bevolking woont nu in een gebied met relatief slechte OV-bereikbaarheid.⁹ En veel Flevolandse reizen voor hun werk naar een andere regio waardoor er veel mobiliteitsbewegingen naar buiten de regio plaatsvinden. Meer banen binnen Flevoland kan daarom de druk op de capaciteit van de infrastructuur verlichten en de bereikbaarheid ten goede komen. De tweede ontwikkelpijler gaat hier verder op in.

Innovatieve mobiliteitsconcepten kunnen ook helpen bij een betere bereikbaarheid. Denk aan deelmobiliteit of Mobility as a Service toepassingen, waarbij in één app een reisoverzicht en betaalfunctie wordt verstrekt voor verschillende modaliteiten - (deel)auto's, openbaar vervoer, (deel)fietsen en taxi's¹⁰. Of aan het realiseren van mobiliteitshubs met deelvervoer aan de rand van (nieuwe) woonwijken, waarbij er minder verkeer en auto's een plek krijgen in de wijk, wat ruimte biedt voor andere opgaven zoals meer ruimte voor groen of voor voorzieningen. Het ontwikkelen van dit soort innovatieve oplossingen kan gerealiseerd worden in samenwerking met het MITC in Marknesse.

Doelen

- Flevoland blijft nu en in de toekomst goed bereikbaar. Flevoland blijft nu en in de toekomst goed bereikbaar. Er wordt rekening gehouden met een toenemende vervoersbehoefte ten gevolge van de groeiende inwonersaantallen. Daarvoor zijn alle modaliteiten van belang, maar is met name het openbaar vervoer en de fiets- en wandelinfrastructuur verbeterd. Tegelijkertijd is de vervoersbehoefte verminderd door ervoor te zorgen dat Flevolandse niet ver hoeven te reizen tussen wonen, werken, leren en recreëren.

Opgave: Voorzieningen voor een dynamische samenleving

De steden en dorpen in Flevoland zijn in hoog tempo gepland en gebouwd door de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en de gemeenten. In deze snelle ontwikkeling van de steden en dorpen (de zogenoemde 'new towns') zijn voorzieningen zoals recreatiemogelijkheden, culturele hotspots en onderwijs achtergebleven bij de groei van het aantal inwoners. Dat komt mede doordat de beschikbaarheid van voorzieningen in gemaakte groeiafspraken onvoldoende is geborgd. Ook de balans tussen inwoners en werkgelegenheid is scheef geraakt, waardoor Flevoland gemiddeld de langste woon-werkafstanden kent.¹¹ Hierdoor ontbreekt het in de Flevolandse steden en dorpen aan voldoende mogelijkheden voor mensen om elkaar te ontmoeten en zichzelf te ontplooiën. Dit soort plekken zijn essentieel voor de sociale cohesie, welzijn en opbouw van een samenleving in het algemeen.

Er ligt dus een opgave voor de Flevolandse steden en dorpen om de sociale aspecten van de leefomgeving te versterken. Dit is niet op te lossen is met enkel ruimtelijke, fysieke ingrepen. Het gaat om de 'zachte' kant van de steden en dorpen zoals ruimte voor ontmoeting en plekken om te leren en ontwikkelen. Het gaat om prettig wonen, werken en recreëren. En dat er maatschappelijke voorzieningen aanwezig en bereikbaar zijn. Dit zijn de sociale structuren die cruciaal zijn voor brede welvaart. Hieraan werken kost tijd. Voorzieningen, werkgelegenheid en passend onderwijs moeten zich langzaam verankeren in het Flevolandse, zodat steden en dorpen zich ontwikkelen tot vitale omgevingen.

Voorzieningen

Op het gebied van voorzieningen beschikt Flevoland over relatief veel grote, bovenregionale voorzieningen zoals pretparken, een fashion outlet en evenemententerreinen. Regionale voorzieningen gericht op de bewoners van Flevoland zijn niet overal in de regio voldoende aanwezig. Dit geldt in bijzondere mate voor de buurten en wijken die vanaf halverwege de vorige eeuw gelijktijdig en in hoog tempo zijn gebouwd. Het voorzieningenaanbod is ook weinig divers met een sterke nadruk op voorzieningen voor klassieke gezinnen. Zo is het aanbod aan basisscholen, bibliotheken en openbare zwembaden goed, maar in het aanbod aan musea, bioscopen, concertzalen, beroeps- en hoger onderwijs, en buurthuizen is er nog een wereld te winnen. Daarnaast is er behoefte aan een beter aanbod van zorginstellingen. In Flevoland is bijvoorbeeld

⁹ PosadMaxwan heeft in zijn Strategische verkenning Flevoland (2021) onderzocht dat 63% van de Flevolandse in een buurt woont met een Public Transport Accessibility Level (PTAL) van minder dan 3 op een schaal van 1 tot 6.

¹⁰ Zie: [MRA inzet op slimme mobiliteit](#)

¹¹ Op het punt van werkgelegenheid wordt verder ingegaan in de ontwikkelpijler 'Een sterke regionale economie'.

de gemiddelde afstand tot het dichtstbijzijnde ziekenhuis of huisarts hoger dan het landelijk gemiddelde.¹² De aanwezige voorzieningen zijn bovendien niet altijd goed bereikbaar met verschillende modaliteiten, waardoor er een eenzijdige vervoersstroom ontstaat.

De opgave is om te zorgen voor voldoende en bereikbare basis-, culturele, sport-, zorg-, sociale en onderwijsvoorzieningen in Flevoland. Dit is van essentieel belang voor het bouwen aan een vitale samenleving in de Flevolandse dorpen en steden. Ze vergroten de kwaliteit van leven voor Flevolandse dorpen en steden. Ze dragen bij aan de sociale cohesie en trekken andere mensen naar de regio.

Ook groen en natuur dragen bij aan vitale steden en dorpen. Wonen dichtbij of in de nieuwe natuur is een van de unieke eigenschappen van Flevoland. Het draagt bij aan de gezondheid, aantrekkelijkheid en leefbaarheid van de woonomgeving. De verbindingen tussen stad en land blijven we daarom behouden en breiden we waar mogelijk uit.

Stedelijke omgevingen

Specifiek voor Almere en Lelystad is de behoefte om een meer stedelijke dynamiek te ontwikkelen die past bij de omvang van de steden. Beide zijn jonge steden die nog volop in ontwikkeling zijn. Er is een gemeenschappelijke urgentie om een samenhangende koers voor de fysieke, sociale en economische ontwikkeling in beide steden te realiseren. Dit moet leiden tot bruisende steden met een levendige stadseconomie die ook de aantrekkingskracht van de steden voor de omgeving versterkt. De steden hebben daarvoor ook ruimtelijk gezien een stedelijk karakter nodig. Dat kan bijvoorbeeld met levendige stadscentra die mogelijkheden bieden voor inwoners om elkaar te ontmoeten, wat van belang is voor de leefbaarheid. De groei van de steden met extra woningen helpt daarbij, maar het vraagt ook om meer dichtheid in de centra, aantrekkelijke pleinen en parken en functiemenging tussen wonen, werken, leren en recreëren. Op dit vlak doet zich de komende jaren een kans voor vanuit de veroudering van het huidige woningbestand. In de vernieuwingsopgave die dit met zich meebrengt kan een kwaliteitsslag worden gemaakt. Met stedenbouwkundige ingrepen kan het stedelijke karakter worden versterkt en kan de stad nog beter verworven worden met het landschap. Een voorbeeld hiervan is het verbinden van het centrum van Lelystad met de kust. Dergelijke ruimtelijke ingrepen kunnen van grote invloed zijn op de beleving van de stad als bewoner en bezoeker. Daarin moet altijd oog worden gehouden dat omgevingen niet te veel gentrificeren.

Middelgrote kernen

Voor middelgrote kernen zoals Emmeloord ligt er vooral een vernieuwingsopgave. Wijken en buurten zijn gelijktijdig en in hoog tempo gebouwd, met bijbehorende goede infrastructuur en basisvoorzieningen. Voor een deel van deze wijken en buurten is er sprake van verlies van voorzieningen, achterstallig onderhoud en een woonomgeving die niet meer aansluit op de wensen en behoeften van de bewoners. Er zijn nieuwe voorzieningen nodig en het behoud van bestaande voorzieningen moet gewaarborgd worden. Daarnaast ligt er een opgave in het vergroten van de kwaliteit van de ruimtelijke en sociale omgeving. Samen zijn die belangrijke voorwaarden voor een verdere groei van het aantal inwoners in de middelgrote kernen. Voor gebieden die nu nog niet onder druk staan kan - in alle gemeenten in Flevoland - gebruik worden gemaakt van een systematiek van preventief werken in en aan wijken. Deze preventieve wijkaanpak is gericht op het voorkomen van problemen en voorkomen van het sleets worden van wijken die daarmee meegroeien met de behoeftes van de inwoners.

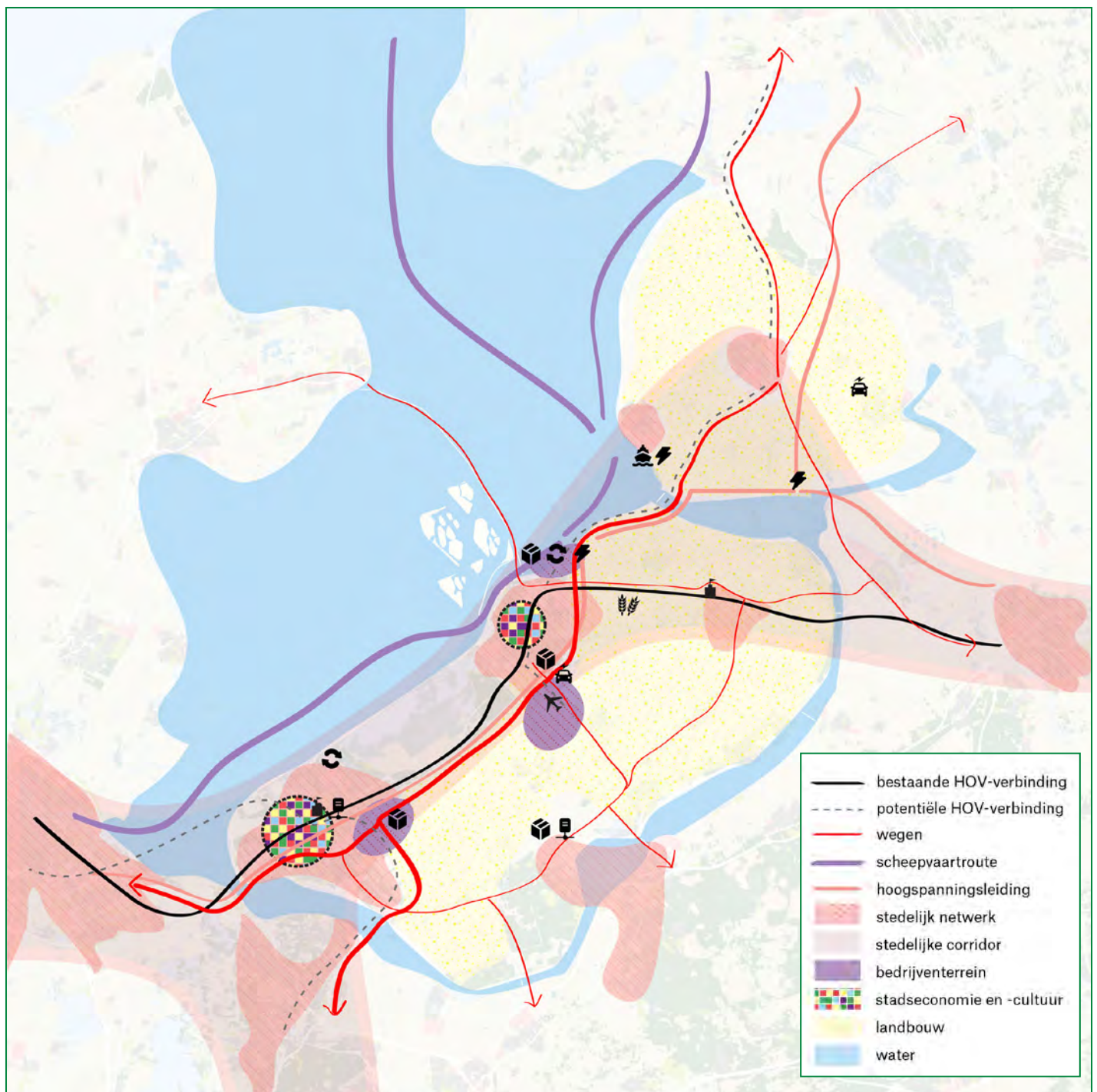
Doelen

- De steden en dorpen in Flevoland zijn levendige en vitale omgevingen waar het prettig en gezond wonen, werken, leren en recreëren is. Er is een ruim aanbod aan voorzieningen in de nabijheid van of verweven met woonwijken. Daarnaast is met ruimtelijke ingrepen de zachte kant van steden en dorpen verbeterd, zoals sociale interactie, cohesie en inclusiviteit.

¹² Zie: CBS (2021)

Ontwikkelpijler 2: Toekomstbestendige regionale economie

Een vitale samenleving heeft een toekomstbestendige economie nodig waar men geld kan verdienen en zichzelf kan ontplooiën en ontwikkelen. En waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en actief deel kunnen nemen aan de samenleving. Dit vraagt zowel om een sterk economisch profiel, een florerend ecosysteem aan bedrijven, boeren en onderwijsinstellingen, en de juiste randvoorwaarden op het gebied van infrastructuur, energie, kennis en onderwijs. In het economisch profiel dat Flevoland nastreeft, staat duurzaamheid voor Rijk en regio centraal. Daarvoor wordt aangesloten op bestaande economische bedrijvigheid in Flevoland, maar worden ook nieuwe wegen ingeslagen richting een duurzame, innovatieve en toekomstbestendige regionale economie. Onderdeel daarvan is de verdere verduurzaming van de landbouw en visserij. Flevoland kan in die transitie vooroplopen en (inter) nationaal als kwartiermaker optreden voor de gehele landbouwsector.

Figuur 3 Schetsmatig toekomstbeeld van Flevoland met een sterke regionale economie. Deze kaart is gemaakt begin 2022 waardoor niet alle recente beleidsontwikkelingen hierin zijn meegenomen.

Opgave: Doorontwikkelen economische clusters

Het aantal banen in Flevoland is laag ten opzichte van het aantal mensen dat er woont. Voor werkgelegenheid is de Flevolandse beroepsbevolking op dit moment gericht op en afhankelijk van omliggende regio's. De ambitie is om de verhouding tussen arbeidsplaatsen en woningen in Flevoland beter in balans te brengen om meer bruisende steden te creëren, de reistijd naar werk voor Flevolandse inwoners te verkorten (de pendel) en in het algemeen het levensgeluk van inwoners te vergroten. Banen en verdienvermogen zijn immers een belangrijk onderdeel van een vitale samenleving.

Om banen en verdienvermogen in de regio te creëren, is bedrijvigheid nodig. Bedrijvigheid in steden, dorpen, havens, het landelijk gebied en op industriegebieden. Dat begint met investeren in sectoren die de ontwikkeling van de samenleving versterken, zoals onderwijs, zorg, cultuur, recreatie, toerisme en veiligheid. Deze sectoren vormen de basis voor vitale steden en dorpen en bieden vele banen voor de bewoners van de regio. Binnen deze sectoren liggen er verschillende opgaven. Voor toerisme en recreatie is behoefte aan een andere kijk op en aanpak. Het vraagt om verschuiving van de focus naar aanbodontwikkeling, bestemmingsmanagement en professionalisering van de sector. Dat kan alleen door samen te werken, zowel binnen Flevoland als met andere regio's. Hiermee kunnen we de kansen die het Flevolandse landschap biedt, zoals het UNESCO Werelderfgoed Schokland, beter benutten.”

Economische clusters

Aanvullend op de doorontwikkeling van sectoren die de samenleving versterken, is de ambitie gericht economische activiteiten aan te trekken. Daarvoor is een sterke economische positie nodig met een duidelijk bovenregionaal onderscheidend economisch profiel. Flevoland kenmerkt zich op dit moment door verschillende clusters op uiteenlopende terreinen. Clusters die er uit springen zijn de voedselverwerkende industrie (met zowel visserij als landbouw), logistiek, voertuigtechnologie, vrijetijdseconomie, maakindustrie, bouw en ICT-Tech. Deze clusters hebben een plek in de regio en zijn verbonden met het DNA van Flevoland, dat wordt gekenmerkt door innovatiekracht en ondernemerschap. Het zijn sectoren met een dynamisch MKB-weefsel, maar die nog veelal klein zijn en onafhankelijk van elkaar opereren. Dat wil zeker niet zeggen dat deze clusters onbelangrijk zijn voor de Flevolandse economie. Elk cluster bestaat uit sterke en innovatieve bedrijven waar met gedrevenheid wordt gewerkt aan de toekomst van Nederland. Voorbeelden zijn het Maritieme Cluster op Urk en de Flevocampus.

Het doorontwikkelen van de bestaande clusters zodat ze op bovenregionaal niveau onderscheidend zijn kan een impuls geven aan de Flevolandse economie. Het potentieel hiervoor wordt in elk van de genoemde clusters gezien. In de logistieke sector liggen bijvoorbeeld grote kansen om te komen tot bovenregionale ontwikkeling met een forse economische spin-off. Denk aan de Flevokust Haven of het verder uitbouwen van positie van de Noordoostpolder als logistiek centrum voor goederen in de maakindustrie en agri-food-sector.

Internationale transities

Mogelijkheden voor de doorontwikkeling van de clusters in de Flevolandse economie zit voornamelijk in de koppeling van de clusters aan (inter)nationale transities: klimaat & energie, circulaire economie, digitalisering & sleuteltechnologieën en verduurzaming van de voedselvoorziening. Zo kunnen circulaire bouwmaterialen bijvoorbeeld worden gebruikt in de maakindustrie rondom Emmeloord voor de bouw van duurzame, modulaire woningen. De logistieke sector kan in de gehele circulaire economie een belangrijke rol pakken in het bij elkaar brengen van vraag en aanbod van materiaalstromen. Dit alles in lijn met de ambitie van het Rijksbrede programma Circulaire Economie. Bedrijven in de ICT-Tech kunnen bijdragen aan de sleuteltechnologieën van de toekomst en daarmee bijvoorbeeld toepassingen ontwikkelen voor precisie landbouw. De voedselverwerkende industrie kan samenwerken met logistieke bedrijven om kortere voedselketens te realiseren, voedselverspilling te voorkomen, te komen tot hoogwaardige verwerking van reststromen en kringlooplandbouw dichterbij te brengen. De benodigde smart-mobility oplossingen daarvoor kunnen ontwikkeld worden in het MITC. Deze kunnen bovendien ook toegepast worden in het programma Samen Bouwen aan Bereikbaarheid (SBaB). Flevolandse oplossingen hebben zo een bovenregionale impact. Kortom, inspelen op deze ontwikkelingen biedt kansen voor economische groei, maakt de Flevolandse economie klaar voor de toekomst en zorgt voor duurzame economische activiteiten die bijdragen aan de nationale opgaven.

De nadruk op duurzame economie in Flevoland stelt ook eisen aan de economische activiteiten die de regio aan zich wil binden in bredere zin. Het vraagt om bedrijvigheid die zoveel mogelijk rekening houdt met milieu-impact, watergebruik, CO₂-uitstoot en afval, en die op een goede manier past in het Flevolandse landschap. En om bedrijvigheid die het natuurlijk fundament robuuster en het landschap aantrekkelijker maakt.

Doelen

- De Flevolandse clusters op het gebied van de voedselverwerkende industrie (met visserij en landbouw), logistiek, voertuigtechnologie, vrijetijdseconomie, maakindustrie, bouw en ICT-Tech zijn gegroeid en onderscheiden zich op bovenregionaal niveau. De clusters versterken elkaar met vruchtbare samenwerkingen. Samen leiden ze tot een groei van productiviteit en werkgelegenheid, wat uitmondt in een duurzaam verdienvermogen op lange termijn.
- De Flevolandse economie draagt bij aan (inter)nationale transitie op het gebied van klimaat & energie, circulaire economie, digitalisering & sleuteltechnologieën en verduurzaming van de voedselvoorziening. Bedrijven in Flevoland werken samen aan de onderwerpen waarop (inter)nationale urgentie bestaat.

Opgave: Versterken ruimtelijk-economische infrastructuur

Een sterke regionale economie wordt gemaakt door ondernemers die kansen pakken en werknemers aan zich binden die zich daarvoor inzetten. Daarvoor moeten de ondersteunende ruimtelijk-economische structuren op orde te zijn. Hierbij gaat het onder meer om de fysieke infrastructuur, kennisinfrastructuur en duurzame energie-infrastructuur. Voor het versterken van de Flevolandse economie ligt er een opgave om deze ruimtelijk-economische structuren te versterken, zodat bedrijven zich in de regio vestigen en ondernemers de mogelijkheden hebben om kansen te pakken.

Fysieke infrastructuur

De fysieke infrastructuur is van belang zodat bedrijven goede en bereikbare werklocaties hebben waar zij zich kunnen vestigen en ruimte hebben om te ontwikkelen. Dit moeten plekken zijn waar bedrijven en hun werknemers in verbinding kunnen komen met andere bedrijven. Plekken waar uitwisseling van kennis, innovatie en expertise plaats kan vinden. Het zijn dus niet alleen bedrijventerreinen buiten de stad, maar ook creatieve hotspots en bruisende werkomgevingen binnen kernen. Flevoland kent al verschillende van dit soort werklocaties, maar er zijn nog stappen te zetten. De meeste bedrijventerreinen zijn monofunctioneel en bevinden zich buiten de stad. Levendige binnenstedelijke milieus zijn er minder. De werklocaties zijn ook niet altijd goed bereikbaar, vooral niet met het OV. Verbetering hiervan zorgt ervoor dat werknemers gemakkelijker van hun huis naar hun werk kunnen reizen en dat het aantal

potentiële werknemers voor bedrijven toeneemt. Bovendien is bereikbaarheid essentieel voor de groei van bedrijven in de voedsel- of logistiek clusters omdat een goede verbinding met omliggende regio's het afzetgebied vergroot. Gezien de beoogde economische groei van de regio zijn er dus meer aantrekkelijke en bereikbare multifunctionele werklocaties nodig. In de keuzes hoe en waar deze omgevingen gecreëerd worden moet aandacht zijn voor bodem, water en natuur en een goede landschappelijke inpassing. Denk aan het natuur-inclusief realiseren van de bedrijventerreinen, met onder andere natuurdaken, om ze zowel aantrekkelijker als meer biodivers te maken. Of het flexibel, energiezuinig, circulair en modulair bouwen van werklocaties, wat maakt dat onderdelen na enkele jaren te vervangen of te verplaatsen zijn, naar gelang bodem en ondergrond hierom vragen.

Kennisinfrastructuur

Een goede kennisinfrastructuur kenmerkt zich door een verscheidenheid aan instellingen en organisaties gericht op kennisontwikkeling, kennisverspreiding en kennistoepassing. Onderwijsinstellingen zijn hiervoor de basis. In Flevoland is het basis- en praktijkonderwijs goed vertegenwoordigd, al staat de kwaliteit van dat onderwijs onder druk. In mindere mate is er in Flevoland hoger en universitair onderwijs aanwezig – uitgezonderd op het gebied van agro & food. Hierdoor trekken jongeren die een HBO of universitaire opleiding willen volgen weg uit de regio met de kans dat ze niet meer terugkomen. Dat terwijl juist deze opgeleide jongeren nodig zijn om de verschillende clusters in Flevoland verder te laten groeien. Er ligt dus een opgave in het versterken van de kennisinfrastructuur in Flevoland. De kansen daarvoor zitten in het koppelen van technische opleidingen in het praktijk, middelbaar en hoger onderwijs met de innovatieve clusters in de regio. Zo leiden we mensen op voor de banen van de toekomst. Te denken valt aan opleidingen die aansluiten op de circulaire bouw van woningen, het bouwen van windmolens in de maakindustrie, de hoogtechnologische landbouw of data-technologieën. Daarvoor is niet één universiteit of hogeschool nodig, maar een verzameling aan specifieke opleidingsinstituten. Dit kunnen hoofdvestigingen voor MBO en HBO zijn en een dependance van een universiteit. Deze moeten aansluiten op en interacteren met de economische clusters in de regio. Hiermee zet Flevoland in op het versterken van triple helix samenwerking tussen lokale overheden, kennis- en onderwijsinstellingen en bedrijfsleven. Op deze wijze ontstaat een goed geschoolde pool aan arbeidskrachten op alle opleidingsniveaus, die in de economische sectoren aan de slag kunnen gaan en zich binden aan de regio. Tevens heeft dit een aantrekkende werking op talent. Vaardigheden die in de beroepsbevolking ontstaan,

bieden daarnaast een voedingsbodem voor nieuwe en gevestigde bedrijven om zich te blijven binden aan Flevoland.

Energie-infrastructuur

Voldoende capaciteit van de energie-infrastructuur is een randvoorwaarde voor de gezonde groei van het aantal inwoners, bijpassende werkgelegenheid en andere toekomstige ontwikkelingen. Bedrijven moeten erop kunnen rekenen dat zij de energie kunnen krijgen om hun economische activiteiten te ondernemen. Ook voor de groei in het aantal inwoners is dit cruciaal. De nieuw te bouwen woningen moeten op een adequate manier van energie worden voorzien. Tegelijkertijd vraagt de energietransitie om grote aanpassingen om ons energiesysteem duurzaam te maken. Denk aan de verduurzaming van woningbouw en bedrijven, de groei van elektrisch vervoer en de toenemende opwek van duurzame elektriciteit. De opgave voor Flevoland is urgent voor wat betreft het elektriciteitsnetwerk. Op verschillende plekken is de maximale capaciteit van het net al bereikt en toekomstige ontwikkelingen zullen alleen maar leiden tot meer elektriciteitsgebruik door de hierboven genoemde ontwikkelingen. De elektriciteitsinfrastructuur moet dus toekomstbestendig gemaakt worden. Daarvoor is duidelijkheid over de toekomstige elektriciteitsvraag. Maar in de toekomstige ontwikkelingen zit nog een hoge mate van onzekerheid waardoor het lastig is om concrete maatregelen te nemen. De opgave is om de ontwikkeling van elektriciteits-infrastructuur gelijk op te laten gaan met de vraag naar meer netcapaciteit. Waar wel duidelijkheid over bestaat is dat onderstations aan een update toe zijn en dat er een verzwaring van de 380 kV-hoogspanningsverbinding verbinding tussen Diemen en Ens nodig voor energievoorziening van Flevoland. De verzwaring van deze verbinding biedt bovendien kansen voor economische activiteit op de knooppunten langs dit tracé. Bedrijven kunnen op die knooppunten profiteren van de goede aansluiting op de elektriciteitsvoorziening. De ruimtelijke inpassing ervan dient verder uitgewerkt te worden. Het moet niet belemmerend zijn voor andere functies.

Breder kijkend naar het energiesysteem in Flevoland zijn er aanvullende opgaven. De energietransitie vraagt om meer dan een goede elektriciteitsvoorziening, maar een verandering van het gehele energiesysteem. In dat systeem wordt zelfvoorzienend zijn in energieopwekking belangrijker, krijgt energieopslag een grotere rol en zullen andere energiedragers zoals waterstof hoogstwaarschijnlijk een plek krijgen. Hoe dit energiesysteem van de toekomst er uit gaat zien is in Flevoland en heel Nederland nog onzeker. De ambitie van Flevoland is de komende jaren deze onzekerheden verder uit te

zoeken en concrete stappen te zetten richting een duurzaam energiesysteem. Het vraagt ten minste het open staan voor nieuwe vormen van energieopwekking, energieopslag en energiedragers.

Doelen

- Flevoland kent een ruim aanbod aan multifunctionele werklocaties waar bedrijven zich kunnen vestigen en mensen elkaar kunnen vinden en ontmoeten om samen innovaties te ontwikkelen, kennis uit te wisselen en elkaars expertise te benutten. De bereikbaarheid van deze locaties is op orde en ze zijn passend in het Flevolandse landschap.
- De kwaliteit en kwantiteit van het onderwijs in Flevoland is toegenomen. De kennisinfrastructuur is uitgebreid met technische opleidingen op alle niveaus, van lager praktijkgericht tot het hoger en universitair onderwijs, gekoppeld aan de kansrijke economische clusters.
- De energie-infrastructuur in Flevoland is ingericht om voldoende capaciteit te bieden voor toekomstige ontwikkelingen. Specifiek voor de elektriciteitsinfrastructuur trekken (lokale) overheden en (lokale) netbeheerders samen op om voor een goede programmering en inpassing van maatregelen.

Opgave: Transformatie voedselsector

De voedselsector staat op nationaal niveau voor een grote opgave. De maatschappelijke druk om de milieu-impact te verminderen wordt steeds groter. Aan de productie kant draagt de landbouw in Nederland bij aan CO₂-uitstoot, nutriëntenbelasting van grond- en oppervlaktewater, stikstof-uitstoot naar de lucht, emissies van giftige stoffen en uitputting van de bodem. En in de visserij ligt de nadruk onder andere op het tegengaan van overbevissing, verminderen van bijvangst en de CO-uitstoot.

Duurzame landbouw en visserij

Om de milieu-impact van de voedselsector te verminderen zet de Rijksoverheid onder andere in op een transitie naar meer duurzame landbouw en visserij. Niet alleen omdat de natuurlijke systemen onder invloed staan van de voedselproductie, maar ook andersom: de productie is afhankelijk van gezonde natuurlijke systemen, zoals de vruchtbaarheid van de bodems, goede waterkwaliteit en een omgeving met veel biodiversiteit. Die transitie is in Flevoland al in gang gezet. Zo is de Noordoostpolder voorloper in

duurzame akkerbouw, heeft Dronten de meeste biologische boeren van Nederland, is er in Zeewolde een cluster landbouwbedrijven waar sinds de ontginning noch kunstmest, noch gewasbeschermingsmiddelen zijn toegepast en op Urk wordt gewerkt aan het Masterplan Duurzame Visserij. In het algemeen zijn de landbouw- en visserijopbrengsten in Flevoland groot, met relatief lage milieu-impact.

Er is echter nog een wereld te winnen. In de landbouw kan met de diversificatie van teelten kan de uitputting van de bodem worden tegengegaan, met natuur- inclusieve landbouw kan de biodiversiteit worden hersteld, met kringlooplandbouw kan de nutriëntenkringloop kleiner gemaakt worden en met duurzaam gebruik van gewasbeschermingsmiddelen wordt de emissie van schadelijke stoffen naar het milieu verminderd. Aan de consumentenkant kan de consumptie van meer plantaardige eiwitten en lokale producten bijdragen. Samengevat is de opgave meer rekenschap te geven aan de impact van de landbouw en visserij op bodem, water en biodiversiteit evenals eetpatronen aan te passen om te zorgen dat er in de toekomst ook voldoende voedsel aanwezig is binnen de grenzen van het natuurlijk fundament. Om dit te realiseren zijn ook ruimtelijke aanpassingen nodig om het land- en watergebruik beter aan te laten sluiten bij de mogelijkheden die bodem, water en biodiversiteit bieden. Het Rijk kan hier als bezitter van grote delen landbouwgrond en water een sturende rol in spelen. Rijk en regio kunnen ook gerichte maatregelen gebruiken om de voedselconsumptie te verduurzamen met onder andere kortere ketens van productie tot consument. Bij al deze maatregelen moet altijd oog zijn voor de verdienmodellen van boeren en vissers om in een duurzamer voedselsysteem voldoende inkomsten te behouden.

Kennisontwikkeling en innovatie

Voor de transformatie in de voedselsector is nog veel kennis nodig en moet die in de praktijk worden toegepast. Dit is een grote economische kans voor de landbouw in Flevoland. Met haar goede uitgangspositie in natuurlijke bodemkwaliteit en netwerken en het aanwezige (internationale) groene onderwijs kan de regio uitgroeien tot dé regio voor duurzame landbouw. De innovaties die gaandeweg ontwikkeld worden zijn internationaal te vermarkten en vergroten het verdienvermogen van de agrarische sector. Aanjagen van deze ontwikkeling vraagt om een goede verbinding tussen de praktijk en de wetenschap. De eerste lijntjes liggen daar nu voor in de regio, met bijvoorbeeld de WUR, Boerderij van de Toekomst en Aeres, en het Maritiem Cluster op Urk, maar uitbreiding is gewenst.

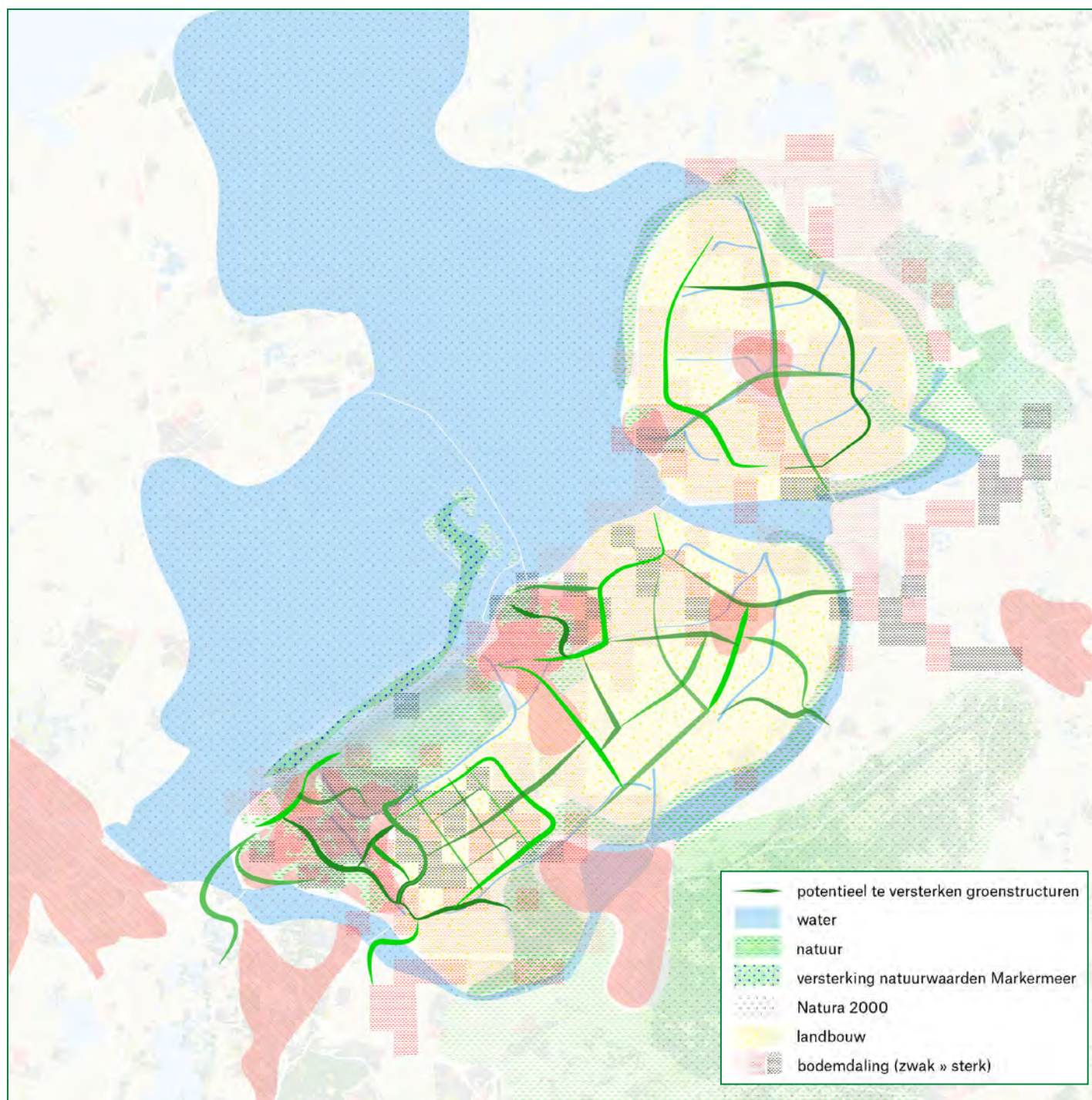
In de ontwikkeling verwachten we veel van de hoogtechnologische innovaties. Verdere robotisering van de akkerbouw maken bijvoorbeeld precisie- en pixellandbouw mogelijk met verbetering van bodemkwaliteit en vermindering van het gebruik van pesticiden tot gevolg. Een ander voorbeeld is het gebruik van *big data* om telers te helpen betere beslissingen te maken in hun bedrijfsvoering. Om dit soort kansen te pakken is een goede samenwerking nodig tussen de voedselsector, de maakindustrie en ICT-Tech clusters. De transitie van de voedselsector is dus geen opgave voor de sector alleen, ook de eerder aangehaalde economische clusters dragen hieraan bij en kunnen ervan profiteren.

Doelen

- Flevoland is in Nederland voorloper in de duurzame landbouw, tuinbouw, bosbouw en visserij en pakt zijn verantwoordelijkheid in de nationale opgave om de voedselproductie te verduurzamen. Er is daarvoor genoeg ruimte voor duurzame hoogproductieve akkerbouw, duurzame visserij en de regio wordt experimenteergebied voor (hoogtechnologische) innovaties op het gebied van duurzame voedselproductie waarna deze (inter-)nationaal toegepast worden.
- De Flevolandse landbouw en visserij heeft oog voor bodem- en waterkwaliteit en biodiversiteit. Dat betekent onder andere dat er rekening wordt gehouden welk type landbouw of visserij op welke plek mogelijk en wenselijk is, met oog voor de effecten op het verdienvermogen van boeren en vissers.

Ontwikkelpijler 3: Robuust natuurlijk fundament

Flevoland is een provincie met veel water, natuur en vruchtbare bodems. De grenzen van dit natuurlijk fundament worden op sommige plekken bereikt met achteruitgang van kwaliteit tot gevolg. Er liggen daardoor flinke opgaven voor het verbeteren van water- en bodemkwaliteit, tegen- of omgaan van bodemdaling, klimaatadaptatie en verbeteren van de biodiversiteit. We moeten de komende jaren meer rekenschap geven aan het natuurlijk fundament en maatregelen nemen om het fundament robuuster te maken. Tegelijkertijd is de druk op de ruimte groot. Ruimtelijke keuzes die tot nu toe logisch waren, verdienen soms vanuit het natuurlijk fundament een andere afweging. Deze keuzes zijn nú nodig om onhoudbare situaties voor te zijn en problemen niet af te wentelen op de toekomst.

Figuur 4 Schetsmatig toekomstbeeld voor Flevoland met een duurzaam natuurlijk fundament. Deze kaart is gemaakt begin 2022 waardoor niet alle recente beleidsontwikkelingen hierin zijn meegenomen.

Opgave: Versterken van het natuurlijk fundament

Op tal van terreinen in Nederland zien we dat het menselijk handelen de grenzen overschrijdt van wat onze natuurlijke ecosystemen aankunnen. Het is duidelijk dat onze impact op ecosystemen verkleint moet worden. Die opgave ligt er ook in Flevoland. Dat betekent dat de ruimtelijke ontwikkelingen in de voorgaande pijlers afhankelijk zijn van de mogelijkheden die het natuurlijke fundament biedt. Bodem, water, klimaat en biodiversiteit geven de kansen én grenzen voor de verdere groei van de regio. Ze bepalen bijvoorbeeld de locatiekeuze van het aantal woningen en bijbehorende voorzieningen, economische clusters en de landbouw. Ingrijpende, internationale opgaven zoals klimaatverandering maken dit des te urgenter.

Het natuurlijk fundament sturend

Het natuurlijk fundament vraagt bij uitstek een lange termijn blik. Impact van processen zoals bodemdaling en klimaatverandering vragen nu, met de focus op 2100, om verantwoorde keuzes. Keuzes die ons in staat stellen deze grote opgaven ook in de toekomst het hoofd te bieden. Voor de ruimtelijke ontwikkeling van Flevoland betekent dit dat het natuurlijk fundament leidend moet zijn in waar en hoe we welke ruimtelijke ontwikkelingen laten plaatsvinden. Er moet gezocht worden naar de juiste functie op de juiste plek. Dit sluit aan bij de ambitie van het huidige kabinet dat ‘water en bodem sturend worden bij ruimtelijke planvorming’. Dat dat noodzakelijk is blijkt uit het feit dat de impact van de klimaatsverandering steeds meer zichtbaar wordt en uit de recente IPCC-rapporten. Niet alles kan meer overal en er zullen ruimtelijke keuzes gemaakt moeten worden die de belasting van ons bodem- en watersysteem verminderen of stoppen en kans te bieden om te herstellen.

Concreet betekent dit het bestemmen van landbouw, woningen, recreatie en bedrijvigheid in afstemming met de eigenschappen en het functioneren van het bodem-watersysteem. Voorbeelden hiervan zijn dat we vruchtbare landbouwgronden moeten behouden terwijl op andere plekken de bodem geschikt is voor woningbouw. In de inrichting van stad en land zal ook meer ruimte moeten komen voor water, bodem en biodiversiteit. Denk aan het ruimte houden voor natuurlijke ecosystemen en waterberging bij het bouwen van nieuwe woonwijken. Innovatieve technieken om het natuurlijk fundament te ontlasten kunnen hierbij helpen. Daarnaast moeten we afwentelen van effecten voorkomen. Het mag niet voorkomen dat we door een ingreep in een gebied een ongewenst effect, zoals verdroging, in een ander gebied veroorzaken.

Aanpassen huidig ruimtegebruik

Er ligt ook een opgave in het aanpassen van het huidige ruimtegebruik in de regio. In Flevoland lopen we nu al op verschillende plekken tegen de grenzen van het natuurlijk fundament aan. De vruchtbaarheid van de bodem gaat in de gehele provincie achteruit door uitputting van de bodem. De bodem verdicht steeds verder waardoor de gezonde bodemstructuur verloren gaat. In delen van Flevoland zet bodemdaling zich voort met een voortgaande daling die in 2050 soms wel 60 cm bedraagt, met alle gevolgen van dien voor de huidige functies in die gebieden. De biodiversiteit komt steeds verder onder druk te staan door onder andere toenemende verstedelijking en monoculturen in de akkerbouw. De zeespiegelstijging leidt tot meer zoute kwel en risico's op hoogwater. Klimaatverandering leidt in toenemende mate tot meer overlast en droogte situaties.

Deze ontwikkelingen laten zien dat de grenzen van het duurzaam fundament op verschillende plekken in Flevoland al worden overschreden. De economische waarde van deze gebieden gaat achteruit, en opbrengsten blijven achter. In die gebieden is een nieuwe blik op het ruimtegebruik nodig. Het ruimtegebruik moet daar aangepast worden aan de omstandigheden van biodiversiteit, bodem en water. Dit kan door op plekken te kiezen voor andere functies of door huidige functies anders in te vullen, wat een verschuiving in het huidige ontwerp van de polders kan brengen. Denk aan het aanpassen van pleinen, straten en gebouwen zodat er ruimte is voor waterberging, biodiversiteit en groen. Of aan een andere inzet van nu onrendabele akkerbouwgebieden als gevolg van bodemdaling.

Biodiversiteit en natuur

Onderdeel van een robuuster natuurlijk fundament is het verbeteren van de biodiversiteit in Flevoland. Flevoland kent al grote natuurgebieden die hieraan bijdragen zoals het Horsterwold, het Markermeer-IJmeer, het Pampushout en Het Nationaal Park Nieuwland met zijn deelgebieden de Marker Wadden en de Oostvaardersplassen. Ondanks dat deze gebieden nog relatief nieuw zijn, hebben zij hun meerwaarde voor recreatie, toerisme, biodiversiteit en natuurlijke ecosystemen al bewezen. De natuurgebieden liggen echter nog vrij geïsoleerd. Het verbinden van de deze gebieden vergroot de ecologische waarde omdat er dan een samenhangend ecosysteem ontstaat dat voortbouwt op de kwaliteit van de grote natuurgebieden. Daarvoor is een fijnmazige groenblauwe dooradering van het landelijk en stedelijk gebied nodig. Deze dooradering bestaat bijvoorbeeld uit natuur-inclusieve landbouw en verstedelijking.

Ook buitendijks zijn dit soort verbindingen nodig, bijvoorbeeld met stapstenen die de vooroevers van de Marker Wadden verbinden met de natuur in de polders.

Het verzachten van de huidige harde grenzen tussen stedelijk en landelijk gebied kan ook bijdragen aan de biodiversiteit en natuurbeleving. In deze overgangsgebieden komt dan meer ruimte voor groen en blauw door de bijvoorbeeld wonen of landbouw te verweven met de natuur. Bij verweving van functies dient er aandacht voor te zijn dat zowel de functies en gekozen natuurdoeltypen passen bij de omstandigheden van het natuurlijk fundament. Daarnaast is het noodzakelijk dat natuurinclusiviteit in Flevoland de norm wordt. Niet alleen voor biodiversiteitsherstel, maar ook omdat een natuurinclusieve inrichting essentieel is voor het realiseren van actuele maatschappelijke opgaven, zoals klimaatmitigatie en -adaptatie, (drink)waterkwaliteit, en een gezonde leefomgeving. Bovendien vergroot het de aantrekkelijkheid van landschappen en steden. Het brengt de natuur dicht bij de bewoners van Flevoland.

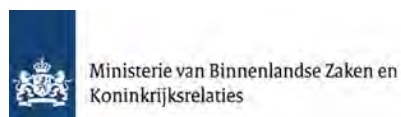
Doelen

- Het natuurlijk fundament is sturend in de ruimtelijke ontwikkeling van Flevoland. Activiteiten vinden plaats op de plek waar dat vanuit het oogpunt van water, bodem en biodiversiteit het beste kan.
- Het natuurlijk fundament van Flevoland is robuust en toekomstbestendig. Dat betekent dat in zowel stedelijke als landelijke gebieden de biodiversiteit is toegenomen, de bodem- en waterkwaliteit is verbeterd, wordt geanticipeerd op bodemdaling en de omgeving klimaatadaptief is.
- Flevoland is het 'Groenblauwe Hart' van Nederland; een aantrekkelijk gebied voor mensen, dieren en planten. Er is meer ruimte voor natuur en biodiversiteit, een fijnmazige groenblauwe dooradering van het landelijk en stedelijk gebied en buitendijkse verbinding met de Markerwadden.

Over de brug komen

Strategische Agenda Flevoland

STRATEGISCHE AGENDA FLEVOLAND

Over de brug komen

Deel II | Uitvoeringsagenda

19 oktober 2023

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Relatie met lopende trajecten	4
Een rollende agenda	4
Samenhang tussen opgaven	4
Leeswijzer	5
 ONTWIKKELPIJLER 1	
Vitale steden en dorpen	6
Richtinggevende uitspraken	7
Afspraken: Goed wonen in een gezonde leefomgeving	8
Afspraken: Bereikbare steden en dorpen	9
Afspraken: Voorzieningen voor een dynamische samenleving	10
 ONTWIKKELPIJLER 2	
Toekomstbestendige regionale economie	11
Richtinggevende uitspraken	12
Afspraken: Doorontwikkelen economische clusters	13
Afspraken: Versterken van de ruimtelijk-economische structuur	14
Afspraken: Transformatie van de voedselsector	15
 ONTWIKKELPIJLER 3	
Robuust natuurlijk fundament	17
Richtinggevende uitspraken	18
Afspraken: Versterken van het natuurlijk fundament	19
 Bijlage 1. Overzicht afspraken	21

Inleiding

Rijk en regio¹ werken in de Strategische Agenda Flevoland samen langs drie ontwikkelpijlers aan de ruimtelijke opgaven van de regio: vitale steden en dorpen, toekomstbestendige regionale economie en robuust natuurlijk fundament. De opgaven binnen deze ontwikkelpijlers en de bijbehorende doelen staan beschreven in deel 1 van de Strategische Agenda Flevoland. Met andere woorden, in deel 1 staat beschreven *wat* de betrokken overheden willen bereiken. In het voorliggende deel 2 van de Strategische Agenda Flevoland staat centraal *hoe* de betrokken overheden gaan werken aan het geschetste perspectief, de opgaven en doelen. Dit vormt de uitvoeringsagenda waarmee Rijk en regio de langjarige samenwerking aangaan.

De uitvoeringsagenda is gericht op samenwerking. Het bevat uitspraken die richting geven aan de manier waarop Rijk en regio de opgaven in Flevoland gaan aanpakken. Deze richtinggevende uitspraken vormen de rode draad voor de inzet van alle betrokken overheden. Per ontwikkelpijler wordt bijvoorbeeld gespecificeerd naar welke resultaten Rijk en regio toe werken, welke uitgangspunten zij hanteren, welke gezamenlijke randvoorwaarden gesteld zijn of welke eisen er aan de uitvoering worden gesteld. Daarnaast bevat de uitvoeringsagenda concrete afspraken over acties die Rijk en regio op de korte termijn gaan ondernemen. Waar een specifieke rol voor één van deze partijen ligt, wordt dat in de afspraak benoemd.

Relatie met lopende trajecten

Er wordt in de uitvoeringsagenda verwezen naar andere, lopende trajecten waarin al interbestuurlijk gewerkt wordt aan de opgaven. Niet alles hoeft immers in de Strategische Agenda Flevoland te worden opgenomen. Lopende trajecten en samenwerkingen blijven hun doorgang vinden. De Strategische Agenda Flevoland heeft daarin wel een belangrijke functie in het verbinden en versterken van de bestaande interbestuurlijke trajecten en daar waar nodig aanvullingen te doen. Vandaar dat de relevante bestaande trajecten genoemd worden in de uitvoeringsagenda.

Programma NOVEX

Het *Programma NOVEX* van de minister voor VRO heeft een sterke inhoudelijke samenhang met het traject van de Strategische Agenda Flevoland. Het programma NOVEX beschrijft hoe we gezamenlijk de urgente opgaven in de fysieke leefomgeving aan gaan pakken. Met het startpakket dat eind 2022 aan elke provincie wordt voorgelegd, start de ruimtelijke vertaling van nationale doelen die voortvloeien uit de 26 nationale programma's uit de Ruimtelijke Ordeningsbrief van 17 mei 2022. Daarna zetten we gezamenlijk stappen in een ruimtelijke vertaling van de opgaven, adaptief en iteratief. Dan is duidelijk welke ruimtelijke keuzes nodig zijn en waar ruimtelijke opgaven realiseerbaar zijn. Op basis hiervan komen Rijk en provincie in samenspraak tot een ruimtelijk arrangement per provincie.

De Strategische Agenda Flevoland is te beschouwen als een 'proeftuin' waarmee nu al ervaring wordt opgedaan. De uitvoeringsagenda van de Strategische Agenda Flevoland is dan ook de opmaat voor een ruimtelijk arrangement Flevoland in het Programma NOVEX eind 2023. Het vormt de basis voor de samenwerking tussen Rijk en regio in het Programma NOVEX waarin wordt voortgebouwd op de opgaven, doelen en richtinggevende uitspraken en afspraken.

Een rollende agenda

De huidige uitvoeringsagenda is het startpunt van de samenwerking tussen Rijk en regio. Het is geen vaststaande agenda, maar een 'rollende agenda' die in de loop van de samenwerking zal worden aangevuld of aangescherpt. De ontwikkeling staat namelijk niet stil en de opgaven, ambities en context zullen veranderen. De strategische agenda en de uitvoeringsagenda kennen daarom een iteratief proces waarin de huidige afspraken en richtinggevende uitspraken herijkt kunnen worden. Zo wordt de agenda geactualiseerd op basis van landelijk en regionale uitgewerkte richtinggevende uitspraken, zodra deze bekend zijn. Onlangs is de kamerbrief "Water en Bodem Sturend" verschenen. Rijk en regio zien op voorhand al in dat dit nodig is om de uitspraken in de kamerbrief Water en Bodem Sturend goed te verwerken in de Strategische Agenda. Bij de start van de langjarige samenwerking zal dit gaan leiden tot aanscherpingen in de Strategische Agenda.

¹ De Strategische Agenda Flevoland is opgesteld door de provincie Flevoland, Waterschap Zuiderzeeland, de gemeenten Almere, Zeewolde, Lelystad, Dronten, Urk en Noordoostpolder, en ministeries BZK, LNV, IenW en EZK. Deze partijen samen worden hier 'Rijk en regio' genoemd.

Samenhang tussen opgaven

Evenals deel 1 van de Strategische Agenda Flevoland wordt de uitvoeringsagenda opgebouwd langs de drie ontwikkelpijlers van vitale steden en dorpen, toekomstbestendige regionale economie en robuust natuurlijk fundament. De drie ontwikkelpijlers staan niet op zichzelf, maar hangen met elkaar samen en houden onderling verband. Er is voor goed wonen ook werkgelegenheid in de buurt nodig. Wonen en werken vragen beide om goede bereikbaarheid. En het is van belang om integraal af te wegen welk gebied vanuit bodem en water gezien het meest geschikt is voor natuur, wonen, landbouw of andere activiteiten, en hoe dat gebied (her)in te richten rekening houdend met bijvoorbeeld klimaatadaptiviteit, natuurinclusiviteit en gezondheid.

De samenhang tussen de opgaven wordt in de ontwikkelpijlers zelf benadrukt, maar verdient in de samenwerking tussen Rijk en regio extra aandacht. De onderlinge afhankelijkheid tussen ontwikkelingen en opgaven brengt namelijk complexe afwegingen met zich mee. Keuzes in de ene pijler hebben consequenties in een andere. Hier goed mee omgaan vergt met integrale blik de opgaven te bezien en ze slim te combineren. Alleen zo is een goede en toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling van de Flevoland mogelijk.

Leeswijzer

In de uitvoeringsagenda wordt per ontwikkelpijler ingegaan op richtinggevende uitspraken, afspraken uit lopende trajecten en aanvullende afspraken tussen Rijk en regio. Voor het verwezenlijken daarvan wordt in de bijlage ingegaan op de hoofdlijnen van de governance van de samenwerking tussen Rijk en regio. Voor een verdere toelichting op de aanleiding van de Strategische Agenda Flevoland en de pijlers wordt verwezen naar Deel 1.

ONTWIKKELPIJLER 1

Vitale steden en dorpen

Rijk en regio werken de komende jaren samen aan de verdere groei van Flevoland. Deze samenwerking is van groot belang, omdat de regio mede ten behoeve van de omliggende regio's een zeer hoge bevolkingsontwikkeling kent. De betrokken overheden dragen hiermee bij aan de nationale woningbouwopgave en werken tegelijkertijd aan een toekomstbestendige, vitale en dynamische leefomgeving. Minstens zo belangrijk als het bouwen van woningen is het bouwen aan een leefomgeving die steden en dorpen maken tot prettige plekken om te leven. Deze aandacht richt zich zowel op nieuwe woningbouwontwikkelingen als bestaande woonomgevingen.

Feiten en cijfers

- Gemeentes in Flevoland staan relatief vaker onderaan de ranglijst van de brede welvaart op de dimensie kwaliteit van leven ('hier en nu'), net als gemeentes in Groningen, Limburg en Drenthe. (CBS, 2022)
- Flevoland scoort op de indicatoren van brede welvaart relatief laag op onder andere gevoel van veiligheid, tevredenheid met reistijd van en naar werk en overgewicht. Relatief hoge scores heeft de regio op tevredenheid met het leven en afstand tot openbaar groen.
- In 2022 telde Flevoland 183.147 huishoudens. 50% daarvan wonen in Almere en 20% in Lelystad. (CBS, 2022)
- De Flevolandse bevolking groeit naar verwachting van 435.000 bewoners in 2022 naar 500.000 in 2030 en 652.000 in 2051. Dat is een groei van ongeveer 15% tot 2030 en 50% tot 2051, ten opzichte van 2022. In 2022 groeide de regio met 16 mensen per duizend inwoners. (Provincie Flevoland, 2022). Dit is bijna 2,3 keer het gemiddelde van Nederland (6,6 mensen per duizend inwoners) (CBS, 2022).
- In 2022 telde Flevoland 178.000 woningen.² Ongeveer 25% daarvan zijn in eigendom van woningcorporaties. (CBS, 2022)
- Flevoland heeft een woningtekort van 4,9% in 2022 (Primos, prognose 2022)
- De gemiddelde afstand tot een ziekenhuis (10,5km) en treinstation (6,5km) zijn een stuk hoger dan het nationaal gemiddelde van 7,1km en 5,1km. Dit komt voornamelijk door de grote afstand tot deze voorzieningen in de gemeenten Urk en Noordoostpolder. (CBS, 2021 en 2020)
- In Flevoland zijn 88,5% van de huishoudens tevreden met hun huidige woning (Nederlands gemiddelde 85,6%) en 83% tevreden met hun woonomgeving (Nederlands gemiddelde 83,8%). (CBS, 2021)

- De woningbouw in Flevoland gaat gelijk op met de beschikbaarheid van voorzieningen. Bij woningbouwprojecten wordt tegelijkertijd voorzien in onder andere onderwijs-, cultuur-, sport-, recreatie- en zorgvoorzieningen voor de bewoners.
- De woningbouw in Flevoland gaat samen met een toename van de werkgelegenheid. Sterker nog, de toename van de werkgelegenheid moet sneller gaan dan de groei van het aantal inwoners zodat de woon-werk-balans in de regio wordt verbeterd. Bij woningbouw wordt aannemelijk gemaakt dat er ook extra werkgelegenheid wordt gecreëerd. Om dit te realiseren worden er afspraken gemaakt in de pijler 'Toekomstbestendig regionale economie'.
- De woningbouw in Flevoland gaat gepaard met behoud van de bereikbaarheid van en voor bewoners. De bereikbaarheid van dorpen en steden is immers van belang voor de leefbaarheid daarvan. Om mobiliteitsbewegingen te verminderen worden nieuwe woningbouwlocaties bij voorkeur gerealiseerd dicht bij bestaande (of nieuwe) OV- of fietsknooppunten, werkgelegenheid en voorzieningen.
- Waar de bereikbaarheid in Flevoland en tussen Flevoland en andere regio's in de knel komt, wordt door Rijk en regio gezocht naar oplossingen. Daarbij zetten Rijk en regio in op alle modaliteiten, met een accent op het stimuleren van duurzame mobiliteitsvormen, zoals OV, fietsen en wandelen.

- Het Rijk zal als bezitter van grote delen grond in Flevoland actieve betrokkenheid tonen bij ruimtelijke ontwikkelingen gericht op vernieuwing van landbouw, verduurzamen en onderzoeken om het landgebruik toekomstbestendig te laten aansluiten bij de mogelijkheden die bodem, water en biodiversiteit bieden. Het rijk zal de ontwikkeling van reeds lang voorziene grootschalige woningbouwlocaties zoals Almere Pampus, Almere Oosterwold en Lelystad Warande actief ondersteunen.
- Nieuwe en bestaande wijken worden toekomstbestendig ontwikkeld. Dit houdt in dat de wijken energiepositief, waterpositief, klimaatadaptief, circulair en natuurinclusief worden. Dit heeft consequenties voor de locatie, wijkinrichting en manier van bouwen van woningen. Om dit te borgen worden de afwegingsmechanismen (3a) en normen (3b) uit de ontwikkelpijler Robuust natuurlijk fundament gebruikt.

- De ontwikkeling van steden en dorpen gaat hand in hand met de ontwikkeling van gezonde, waardevolle en natuurlijke landschappen, parken, groenstroken, buurtgroen en doorlopende groenblauwe netwerken in stad en land.

Richtinggevende uitspraken

In de samenwerking hanteren Rijk en regio de volgende richtinggevende uitspraken:

- Het bouwtempo in Flevoland wordt de komende jaren versneld om bij te dragen aan de nationale woningbouw-opgave. Het streven is 90.000 tot 115.000 woningen³ te bouwen tot 2050 waarvan er 39.193 gebouwd worden tot en met 2030.⁴
- De bouw van nieuwe woningen zorgt in dorpen en steden voor een meer gedifferentieerd aanbod aan woningen dat aansluit op de demografie en ontwikkeling van Flevoland. Hierdoor wordt Flevoland aantrekkelijk voor verschillende type bewoners in verschillende levensfasen.

² De hoeveelheid woningen komt niet overeen met de hoeveelheid huishoudens. Dit verschil kan verschillende (administratieve) oorzaken hebben. Zie daarvoor bijvoorbeeld: CBS (2022), hfst. 3.2.

³ Deze hoeveelheid volgt uit de Routekaart programma 100.000+ woningen van de Provincie Flevoland uit begin 2022. Inmiddels anticiperen en richten de provincie en gemeenten op een hoger aantal woningen: 100.000 tot 120.000.

⁴ Deze hoeveelheid volgt uit de Provinciale woningbouw afspraken 2022-2030.

Afspraken: Goed wonen in een gezonde leefomgeving

Afspraken in lopende trajecten

- Rijk en regio hebben in de *'Provinciale woningbouw afspraken 2022-2030'* afspraken gemaakt over de versnelde bouw van woningen in Flevoland. Daarin is onder andere de afspraak gemaakt dat er 39.193 nieuwe woningen in de regio gebouwd worden tot en met 2030, waarvan ten minste twee derde betaalbaar zijn. De provincie gaat met de gemeenten, waterschap en met betrokkenheid van Rijk, corporaties, marktpartijen en andere partijen de gemaakte afspraken vastleggen in regionale woondeals. In de woondeals worden de algemene afspraken vertaald naar concrete locaties en met afspraken over de uitvoering.
- Rijk en regio werken samen in het *NOVEX-gebied Regio Zwolle* aan de verstedelijking van de regio. De gemeente Dronten, Noordoostpolder en Urk zijn onderdeel van deze regio. Belangrijk vraagstuk in deze ontwikkeling is hoe de opgave voor wonen en werken te combineren is met bereikbaarheid, de klimaatopgave en het watersysteem, waarbij de opgaven op het oude land andere kenmerken hebben dan de opgaven in Flevoland.
- Rijk en regio maken in het *NOVEX-gebied MRA* afspraken voor een toekomstbestendige en evenwichtige groei van de Metropool Regio Amsterdam. De gemeenten Almere en Lelystad zijn onderdeel hiervan. In deze samenwerking wordt integraal gewerkt aan wonen, werkgelegenheid, bereikbaarheid, duurzaamheid en toekomstbestendigheid. Hierin worden onder andere afspraken gemaakt om Almere Pampus te ontwikkelen tot hoogstedelijk woon-werkgebied aan het water - aansluitend bij het doel van stedelijke ontwikkeling aan het water - en de verdere ontwikkeling van Oosterwold.
- Rijk en regio werken in Lelystad Next Level samen aan de *groei van Lelystad* gericht op minimaal 100.000 inwoners met als perspectief: zelfstandig, sociaal veerkrachtig, duurzaam, aantrekkelijk en economisch sterk.
- Rijk en regio werken tot en met 2023 samen in de *City-deal Circulair en Conceptueel bouwen* om een bijdrage te leveren aan de transitie naar een circulaire bouweconomie, met een focus op de woningbouwopgave. Als invulling daarvan heeft de provincie Flevoland in de Flevolandse Woonagenda (2021) beschreven een pilotgebied Integraal Duurzaam Bouwen op te zetten en uit te werken, met de inzet van proeftuinen Houtbouw en Biobased bouwen.
- De provincie Flevoland werkt samen met de gemeente Almere en andere partijen aan de ontwikkeling de *Green Innovation Hub*. Dit is een innovatiebroedplaats waarin gewerkt wordt aan gebiedsontwikkelingen die model staan voor de toekomst van de stad: groen, duurzaam en inclusief. Het streven is in 2023 gezamenlijk een aanvraag te doen voor een bijdrage vanuit het Nationaal Groeifonds en/of een Regiodeal.
- Het ministerie van BZK ontwikkelt samen met de ministeries van IenW en LNV de *landelijke maatlat voor een groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving*. De maatlat schept het kader voor klimaatadaptief bouwen en richt zich op locatie-inrichting en bouwwijze. Het gaat om de klimaatthema's hitte, wateroverlast, droogte en gevolgbepijking van overstromingen. Daarnaast worden ook de thema's bodemdaling en biodiversiteit betrokken. De ontwikkeling van de maatlat gebeurt samen met de (bouw)sector en met betrokkenheid van de landelijke koepels van publieke en private sector, decentrale overheden, bedrijven en experts. De inhoud van de maatlat wordt begin 2023 middels een brief aan de Tweede Kamer openbaar.

Aanvullende afspraken

- 1.a Rijk en regio hebben de ambitie *bij het ontwikkelen en realiseren van de woningen uit de provinciale woningbouw-afspraken tot 2030 - nu reeds en waar mogelijk - rekening te houden met de richtinggevendende uitspraken* uit deze agenda.
- 1.b Rijk en regio onderzoeken *samen hoe ook na 2030 de geambieerde nieuwbouwwoningen in Flevoland op een toekomstbestendige manier gebouwd kunnen worden*. Het onderzoek moet helderheid bieden hoe de regio op een gezonde wijze kan groeien, rekening houdend met aspecten als: ruimtevraag, bereikbaarheid, voorzieningen, werkgelegenheid, energievoorziening circulariteit, klimaatverandering, de waterketen en het natuurlijk fundament (zie ontwikkelpijler 3). Daarbij is aandacht voor het wegnemen van belemmeringen in wetgeving en financiering. Dit onderzoek wordt geleid door de provincie Flevoland en uitgevoerd in samenwerking met alle overheden betrokken bij de Strategische Agenda Flevoland. Ook worden partijen uit de uitvoeringspraktijk, zoals bouw- en drinkwaterbedrijven en woningbouwcoöperaties, betrokken. Het onderzoek wordt eind 2023 opgeleverd zodat de uitkomsten gebruikt kunnen worden in het opstellen van het ruimtelijk arrangement in het Programma NOVEX, waarna deze in de jaren daaropvolgend worden verankerd in de lopende trajecten.

1.c Rijk en regio spreken af dat tenminste **15% (6.000) van de woningen die tot en met 2030 gebouwd worden, in het kader van de provinciale woningbouwafspraken, in houtbouw of biobased materialen worden uitgevoerd**. De realisatie van deze woningen wordt onderdeel van de proeftuinen Houtbouw en Biobased bouwen van de Provincie Flevoland. Daarmee wordt deze proeftuin verlengd tot 2030. In deze proeftuinen wordt uitgewerkt welke eisen dit meebrengt voor de woningen. Het Ministerie van BZK zegt toe hierin mee te denken welke experimenteerruimte er geboden kan worden in wet- en regelgeving, zoals het bouwbesluit. De opgestelde eisen worden uiteindelijk gebruikt door gemeenten in Flevoland in concrete bouwprojecten uit de provinciale woningbouwafspraken.

1.d Rijk en regio verkennen de mogelijkheden voor het opzetten van een project '**Van Land Tot Pand**'. In dit project worden agrarisch ondernemers ondersteund om (1) in korte ketens het telen van vezels tot stand te brengen, (2) de lokale productie van bouwmaterialen te stimuleren en (3) deze in de bouw van woningen in Flevoland deze toe te passen in de realisatie van biobased nieuwbouw. Een eventueel fieldlab met betrekking tot biobased teelten (afpraak 2g) is een waardevol onderdeel van dit project. De provincie Flevoland, de ministeries van BZK en LNV en het Rijksvastgoedbedrijf verkennen in 2023 samen de mogelijkheden hiertoe. Vervolgens worden eind 2023 - in afstemming met gemeenten, waterschap en de ministeries van BZK en LNV - de doelen, randvoorwaarden en financiering van het project vastgesteld.

geen financiering beschikbaar is. De achtergrond van dit besluit is onder meer dat de regio tijdens het BO MIRT heeft aangegeven dat Almere Pampus pas gerealiseerd kan worden als er duidelijkheid ontstaat over realisatie van een IJmeerverbinding, omdat die randvoorwaardelijk is voor de ontwikkeling van Almere Pampus.

- In het **BO MIRT** zijn in het najaar van 2022 financiële afspraken gemaakt over de ontsluiting van grootschalige woningbouw en over zogenaamde 'versnellingsafspraken' in de MRA Oost als onderdeel van het NOVEX woningbouwgebied MRA. Voor Almere zijn onder meer afspraken gemaakt over een mobiliteitspakket voor met name Almere Centrum en over een reservering van een rijksbijdrage aan een HOV Pampus en/of Oosterwold in samenhang met het uitvoeren van een ruimtelijk strategische verkenning voor hoogstedelijke ontwikkeling van Almere-Pampus. Voor Lelystad is een (regionaal) onderzoek afgesproken naar de multimodale bereikbaarheid van Lelystad Warande. Voor de A27 knooppunt Eemnes-Zeewolde is afgesproken de ontwikkelingen rond woningbouw en (auto)mobiliteit te blijven volgen en binnen het MIRT-proces de mogelijkheden te bespreken om zo spoedig mogelijk te starten met een MIRT-verkenning. Tenslotte is een (aanvullende) financiële afspraak gemaakt voor de A6 Almere-Lelystad.
- Rijk en regio verkennen in het **NOVEX-gebied Lelylijn** hoe de Lelylijn, in het kader van het Deltaplan voor het Noorden, kan bijdragen aan (1) versterking van de economie van het Noorden, (2) de ontsluiting van nieuw te ontwikkelen woningbouwgebieden en (3) betere internationale treinverbindingen met het noorden van Duitsland. Dat wordt gedaan in de vorm van een MIRT-onderzoek waarin integraal naar wonen, werken en mobiliteit wordt gekeken. Uitgegaan wordt van het afronden van het MIRT-onderzoek en een startbeslissing voor een MIRT-verkenning naar de Lelylijn in het najaar van 2024.

Afspraken: Bereikbare steden en dorpen

Afspraken in lopende trajecten

- Rijk en regio maken afspraken over de verstedelijkingsopgave en bijbehorende mobiliteit in de reguliere **MIRT-systematiek, onder andere in het Rijk-regio (bereikbaarheids) programma Samen Bouwen aan Bereikbaarheid (SBaB)**. Hierin is bijvoorbeeld het MIRT-onderzoek Amsterdam Bay Area uitgevoerd waarin is onderzocht hoe het gebied tussen Amsterdam-Oost/IJburg en Almere kan groeien en toch bereikbaar kan blijven. De uitwerking van een IJmeerverbinding is in dit traject meegenomen. In het BO MIRT Noordwest van 11 november 2022 is geconcludeerd, dat de IJmeerverbinding de stip op de horizon blijft voor een volledig hoogstedelijke ontwikkeling van Almere- Pampus, maar dat op dit moment hiervoor vanuit alle partijen

Aanvullende afspraken

- 1.e **De provincie onderzoekt de effecten van de woningbouwambities van de gezamenlijke gemeenten op het hoofdverkeerssysteem van Flevoland**. Het onderzoek maakt inzichtelijk welke opgaven en mogelijke oplossingsrichtingen de beoogde groei van de regio met zich meebrengt. Er wordt gekeken naar alle modaliteiten, met een accent op het versterken van regionale en lokale OV-verbindingen, nieuwe mobiliteitsvormen, stimuleren van wandelen en fietsen en oplossen van vervoersarmoede.

Uitgangspunt daarbij is de toename van de bevolking, gekoppeld aan het woningbouwprogramma en de verbetering van de woon-werkbalans naar 66% in 2050. Hiervoor wordt door de Provincie al gewerkt aan een Multimodaal toekomstbeeld van Flevoland. Dit onderzoek wordt eind 2023 opgeleverd. De uitkomsten worden met het ministerie van IenW en de gemeenten besproken.

Afspraken: Voorzieningen voor een dynamische samenleving

Afspraken in lopende trajecten

- Rijk en regio werken samen aan het verbeteren van bestaande gebouwde omgeving in verschillende interbestuurlijke trajecten. Zo wordt in het programma *Lelystad Next Level* en de *Kustontwikkeling Lelystad* gewerkt aan de ontwikkeling van Lelystad, in *Almere 2.0* aan de ontwikkeling van Almere en in de *Gebiedsagenda EHZ* aan de ontwikkeling van Zeewolde.
- Het Rijk (OCW, SZW, JenV, VWS, BZK) zet in het *Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid* samen met gemeenten en andere lokale partijen de eerste stappen voor een langjarige inzet de leefbaarheid en veiligheid in 20 focusgebieden in 19 steden weer op orde te krijgen en de bewoners weer perspectief te bieden. Lelystad Oost is een van de focusgebieden.
- De gemeenten Almere en Lelystad hebben – samen met andere ‘New Towns’ – een intentieovereenkomst gesloten met het ministerie van BZK voor de oprichting van een *Leernetwerk ‘Toekomstbestendige New Towns’*. Het doel daarvan is integrale kennisuitwisseling tussen voormalige groeikernen en meer inzicht krijgen in de onderliggende oorzaken en mechanismen die de huidige en toekomstige ontwikkeling van de groeikernen beïnvloeden. Ook wordt gewerkt aan het in kaart brengen van welke vormen van beleid, actie en interventies verschillende partijen kunnen inzetten om kansen te verzilveren en de specifieke uitdagingen het hoofd te bieden.

Aanvullende afspraken

- 1.f Rijk en regio gaan begin 2023 in *gesprek over de methodieken om rijks gelden toe te kennen voor het realiseren van regionale en lokale voorzieningen*. De versnelling van het bouwtempo die wordt afgesproken vergt voorinvestering door de regio in voorzieningen. De financierings-systematiek moet hierbij passen. Het is aan de regio om aan te tonen waarom de huidige systematiek niet werkt voor Flevoland. De regio maakt hiervoor een analyse die dient als basis voor het gesprek. Samen met gemeenten wordt in kaart gebracht wat er nodig is om op het terrein van schotten tussen beleidsbudget en het verbeteren van de leefbaarheid en veiligheid, tot doorbraken te komen. Het ministerie van BZK zegt toe als regiehouder vanuit het Rijk de betrokkenheid van OCW, SZW, J&V en VWS te organiseren voor dit gesprek.
- 1.g Rijk en regio onderzoeken samen *hoe de leefbaarheid van de bestaande gebouwde omgeving in Flevoland te verbeteren*. Het onderzoek moet voor de bestaande stedelijke en landelijke omgeving in Flevoland duidelijk maken waar knelpunten zitten in termen van Brede Welvaart, zoals gedefinieerd en geoperationaliseerd door het CBS en PBL. Op basis van deze analyse worden conclusies getrokken over onder andere leefbaarheid, sociale cohesie, veiligheid, recreatie, groen en gezondheid. Ook moet het onderzoek oplossingsrichtingen geven voor welke ruimtelijk ingrepen of voorzieningen kunnen bijdragen aan de verbetering hiervan. De provincie is verantwoordelijk voor het uitvoeren van dit onderzoek in samenwerking met het Rijk, de gemeenten en het waterschap. Begin 2024 gaan Rijk en regio in gesprek over de verdere inrichting van het onderzoek, waarna het onderzoek eind 2024 wordt afgerond. Na oplevering gaan Rijk en regio begin 2025 in gesprek over de conclusies en om welke acties dat vraagt met bijbehorende financiële afspraken.

ONTWIKKELPIJLER 2

Toekomstbestendige regionale economie

Rijk en regio werken de komende jaren samen om de Flevolandse economie te versterken. Het doel is een duurzame regionale economie met sterke economische clusters die voor werkgelegenheid zorgen in de regio. Ter ondersteuning hiervan is het verbeteren van de ruimtelijk economische infrastructuur van belang: de mobiliteits-, kennis- en energie-infrastructuur en goede, passende werklocaties. Het op orde brengen en houden van deze randvoorwaarden trekt nieuwe werkgelegenheid en bedrijvigheid aan. Specifiek voor de voedselsector zetten de betrokken overheden zich in om de koploperspositie van Flevoland op dit gebied uit te bouwen.

Feiten en cijfers

- De woon-werkbalans is in Flevoland 46% (198.595 banen / 428.226 bewoners). De gemiddelde woon-werkbalans in Nederland is 65% (11.455.000 banen / 17.590.672 inwoners (Vestigingsregister & CBS, 2021; CBS, 2022)
- In Flevoland werken 23% van de bewoners in de provincie zelf. Gemiddeld gezien in Nederland werken 37% van mensen in dezelfde provincie als ze wonen. (CBS, 2020)
- De beroepsbevolking in Flevoland bestaat uit 247.000 inwoners met een netto-arbeidsparticipatie van 72,7%. Het werkloosheidspercentage was 3,6%. (CBS, 2022)
- In Flevoland wonen relatief veel mensen met een middelbaar onderwijsniveau (45%) ten opzichte van het landelijk gemiddelde (40%) en relatief weinig mensen met een hoog onderwijsniveau (36%) ten opzichte van het landelijk gemiddelde (41%). (CBS, 2020)
- Er werken in Flevoland relatief gezien veel mensen in de landbouw (4,1%) ten opzichte van het landelijk gemiddelde (2,5%). Met name in Noordoostpolder is het percentage (15,8%) zeer hoog. (LISA, 2020)
- In de periode 2021-2022 kende Flevoland 16.427 studenten in het middelbaar beroepsonderwijs, 11.550 in het hoger beroepsonderwijs en 3.335 in het wetenschappelijk onderwijs. Ten opzichte van de beroepsbevolking is dat respectievelijk 6,7%, 4,7% en 1,3%. Het Nederlands gemiddelde ligt op 5% middelbaarberoepsonderwijs, 5% hoger beroepsonderwijs en 3,5% wetenschappelijk onderwijs. (CBS, 2022)

economie, digitalisering & sleuteltechnologieën en verduurzaming voedselvoorziening. Op deze wijze wordt niet enkel gewerkt aan het versterken van de economische groei voor Flevoland, maar ook aan een toekomstbestendige economie die bijdraagt aan nationale opgaven.

- Rijk en regio zetten in op het versterken van economische clusters die aansluiten bij het economisch profiel van de regio en toekomstbestendig zijn. Dat zijn in ieder geval het praktijk en innovatiecentrum circulaire economie (PRICE), het multimodaal infrastructuur testcentrum (MITC), het Maritiem cluster Urk, het voedselcluster met de Flevocampus/Aeres & boerderij van de toekomst en Lelystad Airport (SCALA). De inzet van de overheid die nodig is om elk economisch cluster te ondersteunen is maatwerk.
- Het versterken van het voedselcluster met de Flevocampus/Aeres & Boerderij van de toekomst is van belang om de koploperspositie van Flevoland in de transformatie naar een duurzamere voedselsector uit te bouwen.
- Het rijk zal als bezitter van grote delen grond in Flevoland actieve betrokkenheid tonen bij ruimtelijke ontwikkelingen gericht op vernieuwing van landbouw, verduurzamen en onderzoeken om het landgebruik toekomstbestendig te laten aansluiten bij de mogelijkheden die bodem, water en biodiversiteit bieden.
- De economische ontwikkelingen in Flevoland dragen bij aan de verduurzaming van de fysieke leefomgeving. Ze hebben geen negatief effect op het natuurlijk fundament door bijvoorbeeld extra watervraag of verslechtering van de waterkwaliteit of biodiversiteit. Waar mogelijk wordt ingezet op versterking van het natuurlijk fundament. Voor bijvoorbeeld de Flevolandse landbouw of nieuwe werklocaties betekent dit een ontwikkeling met oog voor bodem, water en biodiversiteit. Om dit te borgen worden de afwegingsmechanismen (3a) en normen (3b) uit de ontwikkelpijler Robuust natuurlijk fundament gebruikt.
- Rijk en regio zetten in op het versterken van de ruimtelijk-economische structuur om het vestigingsklimaat van de regio te verbeteren en nieuwe economische activiteiten aan te trekken. De inzet van de betrokken overheden richt zich op:
 - **Mobiliteitsinfrastructuur.** De bereikbaarheid binnen Flevoland en met andere regio's is een van de randvoorwaarde voor de groei van economische activiteiten in de regio. Waar de bereikbaarheid in de

Richtinggevende uitspraken

Rijk en regio hanteren in deze samenwerking de volgende richtinggevende uitspraken:

- Rijk en regio streven in Flevoland naar een woon-werkbalans van het nationaal gemiddelde in 2050 (van 46% naar 65% op basis van de 2022-cijfers). In 2030 maken Rijk en Regio een flinke stap naar een woon-werk-balans van tenminste 55%. Dit draagt niet alleen bij aan een meer vitale regio, maar vermindert ook de pendel tussen Flevoland en omliggende regio's.
- Er is een gezamenlijke taskforce-benadering nodig om werkgelegenheid versneld te laten groeien om zo de woon-werk-balans in Flevoland te verbeteren. Hiervoor moeten onder andere de ministeries van EZK, LNV, IenW, gemeenten, provincie, onderwijsinstellingen en ondernemers de handen ineenslaan.
- Nieuwe werkgelegenheid sluit enerzijds aan op de kracht en specifieke kenmerken van de huidige economie. Anderzijds is het de ambitie om te investeren in activiteiten die bijdragen aan (inter)nationale transitie en innovaties, bijvoorbeeld op het gebied van klimaat & energie, circulaire

knel komt, zoeken Rijk en regio samen naar oplossingen om de bereikbaarheid te waarborgen.

- **Kennisinfrastructuur.** Het is noodzakelijk om het aanbod van hoger en wetenschappelijk onderwijs in Flevoland te verbeteren. Leidend in die verbetering is zorgen voor een goede aansluiting van onderwijs op het economische profiel van, en de economische clusters in Flevoland. Hierdoor kan opgedane kennis direct worden toegepast in het bedrijfsleven en vraagstukken vanuit het bedrijfsleven worden opgepakt en onderzocht binnen kennis- en onderwijsinstellingen.
- **Onderwijs.** Rijk en regio streven er naar het aantal studenten als percentage van de beroepsbevolking in lijn te krijgen met het Nederlands gemiddelde. Met de beoogde groei van inwoners vraagt dit extra inzet om voldoende onderwijsaanbod te creëren. In het aanbod van wetenschappelijk onderwijs is daarbovenop een inhaalslag nodig om op het gemiddelde van 3,5% te komen. Als eerste stap daartoe hebben Rijk en regio de ambitie 8.000 onderwijsplekken te hebben voor het wetenschappelijk onderwijs in 2030.
- **Werklocaties.** Er moet voldoende ruimte blijven voor nieuwe, passende werklocaties in de regio om de benodigde groei van het aantal arbeidsplaatsen te accommoderen. Concreet betekent dit dat binnenstedelijk en geconcentreerd op bedrijventerreinen ruimte is om bedrijven en instellingen te huisvesten die gezamenlijk het mogelijk maken om te voldoen aan de ambities voor de verbeterde woon-werk-balans. Hiervoor kan worden aangesloten bij de bedrijventerreinenstrategie van de MRA.
- **Energie-infrastructuur.** Voldoende capaciteit van de energie-infrastructuur is een randvoorwaarde voor de gezonde groei van het aantal inwoners, bijpassende werkgelegenheid en andere toekomstige ontwikkelingen. Onderdelen van deze infrastructuur zijn de 380 kV infrastructuur, onderstations en aansluiting op de waterstofback-bone. Dit vraagt ook om het open staan voor nieuwe vormen van energieopwekking, energieopslag en energiedragers.

Afspraken: Doorontwikkelen economische clusters⁵

Afspraken in lopende trajecten

- Rijk en regio zetten in op het creëren van arbeidsplaatsen via verschillende bestaande interbestuurlijke samenwerkingen zoals het **NOVEX-gebied MRA**, **NOVEX-gebied Regio Zwolle** en de **Gebiedsagenda Ermelo, Harderwijk en Zeewolde**.
- Rijk en regio werken in de **Regio Deal Noordelijk-Flevoland** tot 2025 samen aan versterking van de brede welvaart in Noordelijk Flevoland via een integrale aanpak op het gebied van economie, verduurzaming, innovatie, talentontwikkeling en (fysieke en veilige) leefomgeving. De Regio Deal richt zich op (1) het toekomstbestendig maken van het Maritieme Cluster Urk door onder andere de realisatie van de Maritieme Service haven Flevoland, (2) verduurzaming van de IJsselmeervisserij met betrekking tot Urk en (3) het verzilveren van het groeipotentieel Noordelijk Flevoland verbonden aan smart mobility. Op dat laatste punt zijn afspraken gemaakt voor de ontwikkeling van het Mobiliteit- en Infrastructuur Test Centrum (MITC) te Marknesse.
- Het Rijk neemt conform vigerende afspraken in 2024 een besluit over de opening van **Lelystad Airport**. Tot die tijd wordt gewerkt aan de natuurvergunning en het mogelijk maken om altijd naar hogere luchtlagen door te kunnen stijgen.

Aanvullende afspraken

- 2.a De provincie Flevoland ontwikkelt samen met het Rijk, gemeenten, het waterschap en de regionale ontwikkelmaatschappij Horizon **een visie en strategie op het economisch profiel van de regio**. Dit economisch profiel verduidelijkt hoe de gewenste Flevolandse economie van 2050 eruit ziet. Centraal daarin is een uitwerking van de inzet op nationale transitie op het gebied van klimaat & energie, circulaire economie, digitalisering & sleuteltechnologieën en duurzame voedselvoorziening en de rol van de verschillende economische clusters in de regio. Ook de relatie met bodem, water en biodiversiteit moet hierin belicht worden. Deze visie wordt eind 2023 gepresenteerd en vormt het uitgangspunt voor de verdere inzet van Rijk en regio voor de ontwikkeling van de Flevolandse economie in de Strategische Agenda Flevoland.

⁵ De term cluster roept verschillende beelden op. In de Strategische Agenda Flevoland gebruiken we de term voor een verzameling economische activiteiten binnen een sector. Deze economische activiteiten hoeven niet ruimtelijk dicht bij elkaar te liggen, maar kunnen ook door heel de regio plaatsvinden.

- 2.b Rijk en regio *bevestigen de afspraak in de Regio Deal Noordelijk Flevoland dat na afloop van de looptijd (2025), de regio deal wordt geëvalueerd*. Hiertoe zal de provincie Flevoland een eindevaluatie opmaken die onder andere ingaat op de behaalde resultaten en het partnerschap en de samenwerking tussen Rijk en regio. Op basis van deze evaluatie kan naar de toekomst worden gekeken welke kansen er nog liggen voor de verdere samenwerking tussen Rijk en regio. Op basis van deze evaluatie gaan de regio en het Rijk in gesprek over mogelijke vervolg inzet van de betrokken partijen.
- 2.c Rijk en regio spannen zich in voor het *zorgvuldig ruimtelijk inpassen van een nieuwe kazernelocatie*, waarvan de Staatssecretaris van Defensie heeft aangegeven dat de voorlopige voorkeurslocatie nu in Flevoland ligt. Met de komst van deze nieuwe kazerne wordt een substantiële regionale werkgelegenheidsimpuls gerealiseerd. Medio 2023 wordt een besluit over de definitieve locatie genomen. Bij de inpassing wordt onder andere rekening gehouden met de afwegingsmechanismen (3a) en normen (3b) uit de ontwikkelpijler Robuust natuurlijk fundament.
- Rijk en regio hebben in het *BO MIRT* afgesproken dat zij zich inzetten voor de ontwikkeling van Almere tot een complete stad door naast woningbouw en bereikbaarheid ook in te zetten op het stimuleren van de werkgelegenheid om de eenzijdige pendel richting het oude land tegen te gaan en inzet op het voorzieningenniveau waaronder het aanbod van hoger (technisch) onderwijs. Hiervoor wordt voor de BO's Leefomgeving van 2023 een ruimtelijk economische aanpak uitgewerkt als onderdeel van de uitvoeringsagenda NOVEX MRA.
 - Rijk en regio werken samen aan realiseren van geschikte werklocaties in het *Programma Werklocaties van EZK*. In dit nog uit te werken programma gaan EZK en de regio samen verkennen hoe vraag en aanbod naar werklocaties in de regio op elkaar aansluiten. Het gaat hierbij niet alleen om nieuwe werklocaties in de regio, maar ook het herstructureren van bestaande werklocaties.
 - Rijk en regio zijn, samen met TenneT, voornemens om de *380 kV-infrastructuur* uit te breiden met een extra verbinding tussen Diemen en Ens en een nieuwe verbinding tussen Ens en Vierverlaten. In het voortraject is de conclusie getrokken dat het aanleggen van deze nieuwe 380 kV-verbindingen noodzakelijk zijn om knelpunten in het elektriciteitsnet en energievoorziening van Flevoland in de periode 2030-2035 te voorkomen. In de verkenning wordt nu gekeken naar de ruimtelijke inpassing daarvan. Er zijn regionale werkgroepen ingesteld (waarin betrokken provincies, gemeenten en waterschappen zitting hebben), die EZK en BZK/VRO adviseren over de ruimtelijke inpassing van de verbindingen.
 - De provincie Flevoland werkt samen met gemeenten en waterschap in het *Provinciale Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat* (PMIEK) aan een toekomstbestendige energie-infrastructuur. Dit is in het licht van de netcongestie van groot belang, omdat zonder een adequate energie-infrastructuur de woningbouw, energietransitie en economische ontwikkeling geblokkeerd worden. Onderdeel van de PMIEK is het aanbrengen van samenhang tussen investeringen van netbeheerders (Liander en TenneT in Flevoland) en het ruimtelijk beleid van provincie en gemeenten. Ook wordt gekeken naar de mogelijkheden voor de ontwikkeling van een waterstofinfrastructuur. In het voorjaar 2023 wordt hiervan een startnotitie gepresenteerd. Eerste stap daarna is het uitvoeren van een systeemstudie naar de energie infrastructuur in Flevoland.

Afspraken: Versterken van de ruimtelijk-economische structuur

Afspraken in lopende trajecten

- Rijk en regio werken samen in het *NOVEX-gebied MRA* aan een ruimtelijk-economische aanpak voor de oostflank van de MRA. Hiervoor wordt onder andere ingezet op het versterken van het kennisprofiel van Almere en het vergroten van de werkgelegenheid in de regio. Daarbij wordt geconstateerd dat beleids- en gedragsmaatregelen van groot belang zijn om de bereikbaarheid van de regio te waarborgen.
- Rijk en regio hebben in het *BO MIRT* afgesproken dat het Rijk de mogelijkheid bekijkt dat de oostflank van de MRA standaard wordt betrokken in de afweging als het gaat om het verplaatsen van bestaande of vestigen van nieuwe rijksinstellingen. Hiermee ondersteunt het rijk de regio en bestaande bedrijven bij het bouwen van een triple helix samenwerking, wat bijdraagt aan versterking van het ondernemersklimaat.

Aanvullende afspraken

2.d Rijk en regio verkennen de mogelijkheden om de *kennisinfrastructuur van de regio te versterken* met oog op de beoogde groei in bewoners en economische activiteiten. Er wordt gekeken naar de mogelijkheden om (1) nieuwe hoger en wetenschappelijk onderwijsinstellingen in de regio te vestigen en (2) bestaande instellingen uit te breiden. Op het eerste punt wordt onderzocht welk type instellingen op welke locaties kansrijk zijn en wat er nodig is om die aan te trekken. Op het tweede punt wordt onderzocht welke ondersteuning bestaande onderwijs- en kennisinstellingen behoefte hebben. Voor beide wordt voornamelijk gekeken naar instellingen die passen bij het economisch profiel van de regio (klimaat & energie, circulaire economie, digitalisering & sleuteltechnologieën en duurzame voedselvoorziening) en/of bij de economische clusters in Flevoland. De verkenning wordt geleid door de Provincie Flevoland en vindt plaats in samenwerking met gemeenten, waterschap, OCW, EZK, LNV en onderwijs- en kennisinstellingen. De verkenning start medio 2023 en wordt medio 2024 afgerond.

2.e Rijk en regio spreken af om een deel van Flevoland aan te wijzen als *experimenteergebied voor duurzame innovaties in het energiesysteem*. Voor dit gebied moet meer ruimte komen in de regelgeving zodat innovaties in energiesystemen op kleine schaal uitgetest kunnen worden, bijvoorbeeld op thema's als *smart grids*, warmtenetten, waterstof en (batterij)opslag. Dit moet innovatieve bedrijven aantrekken die oplossingen bedenken voor het energiesysteem van de toekomst. De provincie Flevoland doet begin 2024 in overleg met gemeenten, het waterschap, netbeheerders, kennisinstellingen en andere regionale partijen een voorstel voor een gebied dat hiervoor kansrijk is.⁶ Op basis van dit voorstel bespreken EZK en de regio medio 2024 de doelen, randvoorwaarden, eisen en financiering voor het experimenteergebied.

Afspraken: Transformatie van de voedselsector

Afspraken in lopende trajecten

- Het Rijk werkt samen met verschillende onderwijsinstellingen aan de *Green Deal Natuurinclusieve Landbouw Groen Onderwijs*. Het doel van deze Green Deal is om natuurinclusieve landbouw en natuurinclusief ondernemen tot een integraal onderdeel te maken van alle (voor de landbouw) relevante groene opleidingen. De tweede fase hiervan is gestart in 2022. Aeres is medeondertekenaar van deze deal.
- De regio verkent samen met het ministerie van LNV de mogelijkheden voor een *Collectief Teeltplan Flevoland*. Het gaat om een teeltplan voor 6000 ha waarmee een forse reductie van broeikasgas (-55% in 2030 t.o.v. 1990), pesticiden (-50% t.o.v. 2015), kunstmest (-20%) en nutriënten (-50%) mogelijk is. De betrokken ketenpartners zijn Aviko, AgriFirm, Cosun Beet Company, Agrico, Royal Koopmans en Witlofkwekerij LOF. De betrokken telerscollectieven zijn NAV, LTO, FAC, FAJK en BDEKO. En de betrokken overheden zijn Provincie Flevoland, Ministerie van LNV en Waterschap Zuiderzeeland.

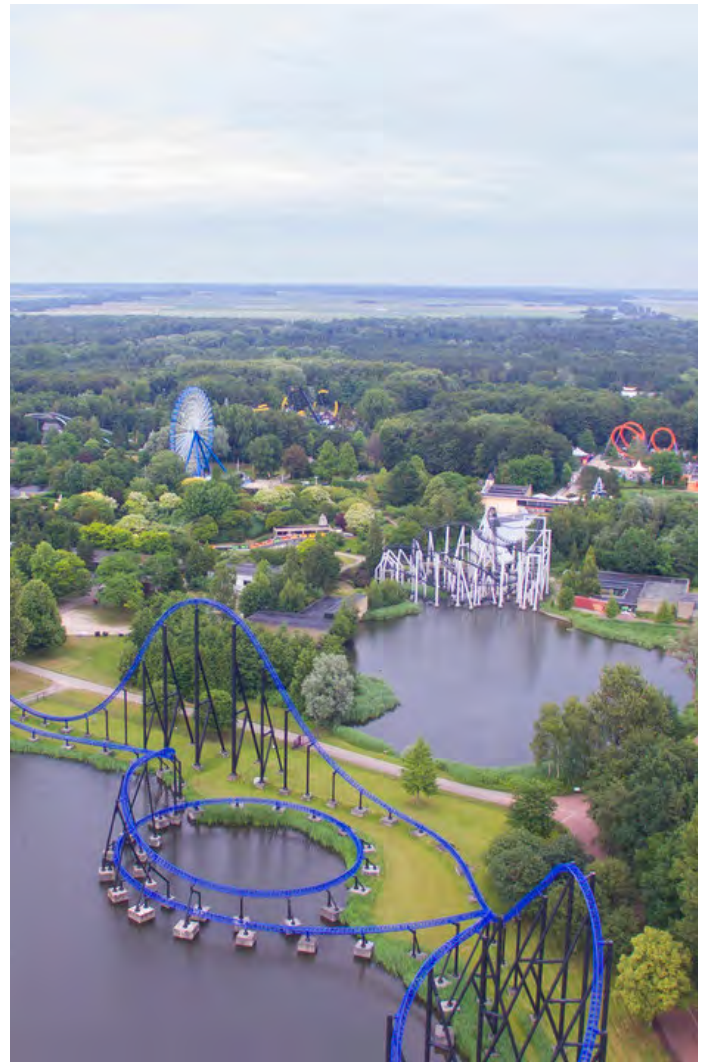
Aanvullende afspraken

2.f Rijk en regio spreken af hun krachten te bundelen om *kennisontwikkeling en kennisverspreiding in de landbouw te ondersteunen*. Het doel hiervan is inzichten en innovaties voor het duurzame voedselsysteem van de toekomst te ontwikkelen en vanuit Flevoland (inter)nationaal te verspreiden, bijvoorbeeld op het gebied van regeneratieve landbouw. Dit draagt bij aan het te zorgen voor voldoende vakmensen en innovatie van de beroepspraktijk voor de benodigde transitie in het voedselsysteem. Hiervoor kan aangesloten worden op de Green Deal Natuurinclusieve Landbouw en het Groenpact⁷. De provincie Flevoland en het ministerie van LNV en OCW verkennen hiervoor begin 2024 samen met Flevocampus/Aeres en de Boerderij van de Toekomst de mogelijkheden om tot een programmatische aanpak te komen. Vervolgens worden medio 2024 - in afstemming met gemeenten, waterschap en de ministeries van OCW en LNV - de doelen, randvoorwaarden en financiering van het programma vastgesteld.

⁶ Hierbij moet gelet worden op de juridische haalbaarheid van de experimenteerruimte. Hiervoor liggen wellicht mogelijkheden onder de Crisis- en Herstelwet (en straks Omgevingswet). Onder de Elektriciteitswet 1998 liggen geen mogelijkheden omdat het Besluit experimenten decentrale duurzame elektriciteitsopwekking is verlopen en niet meer bruikbaar is. Een nieuwe AMvB hierover in de Energiewet is – na kritiek van de RvS in 2020 – ingetrokken, dus daaronder liggen ook geen mogelijkheden.

⁷ Zie: <https://www.groenpact.nl/>.

- 2.g Rijk en regio verkennen samen de mogelijkheden om in Flevoland *fieldlabs te laten plaatsvinden om agrarische ondernemers te ondersteunen bij verduurzaming van hun bedrijfsvoering*. Het doel van de fieldlabs is het zoeken naar nieuwe vormen van verdienvermogen voor ondernemers, omdat de sector voor grote opgaven staat (stikstof, klimaat, waterkwaliteit en -kwantiteit, biodiversiteit etc.). De regio heeft de ambitie twee fieldlabs te ontwikkelen. Het eerste fieldlab richt zich op duurzame voedselproductie (in samenwerking met Boerderij van de Toekomst) en de tweede op de duurzame combinatie tussen voedselvoorziening én productie van biobased materialen voor andere sectoren, zoals de maakindustrie en bouw. Rijk en regio willen op deze thema's innovaties ondersteunen, kennisontwikkeling faciliteren en waar nodig experimenteerruimte geven in regelgeving. Voor de realisatie van de fieldlabs gaan de provincie Flevoland, het waterschap, gemeenten en het ministerie van LNV medio 2023 de doelen, organisatie, locatie, financiering en randvoorwaarden verkennen. In de verkenning, opzet en uitvoering worden andere rijksdepartementen, Rijksvastgoedbedrijf, de wetenschap, ondernemers en bestaande initiatieven in de regio nauw betrokken. Voor financiering wordt voorzien dat een beroep kan worden gedaan op bijvoorbeeld het transitiefonds van LNV, de LNV-regeling voor fieldlabs (in ontwikkeling), een regiodeal of het Klimaatfonds.

ONTWIKKELPIJLER 3

Robuust natuurlijk fundament

Rijk en regio werken de komende jaren samen aan het verbeteren van de klimaatrobuustheid, de bodemkwaliteit, waterkwaliteit, waterveiligheid en biodiversiteit in Flevoland. Deze elementen zijn het fundament van de fysieke leefomgeving en moeten toekomstbestendig worden zodat Flevoland een mooie, veilige en prettige omgeving blijft om te leven. Dat vraagt om duurzaam gebruik en inrichting van stad, land en water.

Feiten en cijfers

- Het Rijksvastgoedbedrijf is eigenaar-verpachter van ongeveer 22% van de grondoppervlakte van Flevoland (31.000 hectare). (RVB, 2022)
- Het areaal landbouwgrond in Flevoland beslaat ruim 88.000 ha. Dit is 4,8% van het totale landbouwareaal in Nederland. 70% van het areaal in Flevoland is akkerbouw. Landelijk is dit 28%. (CBS, 2022)
- De provincie Flevoland ligt gemiddeld 5 meter onder zeeniveau. 251km aan dijken beschermen de polder tegen het water daarbuiten. (Waterschap Zuiderzeeland, 2022)
- Staatsbosbeheer beheert 19.221 hectare natuur in Flevoland. Dat is 13,6% van de totale landoppervlakte van de regio. (Staatsbosbeheer, 2022)
- Flevoland heeft een 'Living Planet Index (LPI) van 112,2 ten opzichte van 2000. De LPI is een mondiale graadmeter om de ontwikkeling van biodiversiteit in beeld te brengen. Het geeft de gemiddelde trend weer van inheemse soorten broedvogels, reptielen, amfibieën, vlinders en libellen, zoetwatervissen, zeevissen en zoogdieren. De LPI van heel Nederland is 106,65 ten opzichte van 2000. (Feitelijke Flevoland & CBS 2022)
- Flevoland heeft met 566 m²/inwoners bijna 2 keer zoveel groen als een gemiddelde Nederlander die 281 m² natuur heeft. (waarstaatjeprovincie.nl)

- Waar de grenzen van het natuurlijk fundament worden overschreden wordt gezocht naar oplossingen voor herstel en behoud van het fundament. Dit houdt in dat op de plekken waar klimaatrobustheid, bodemkwaliteit, waterkwaliteit en biodiversiteit nu al onder druk staan, gebiedsgericht wordt gekeken naar ruimtelijke oplossingen om dit te verbeteren.
- Er wordt buitendijks niet gebouwd en er vindt geen nieuwe landaanwinning plaats in het IJsselmeergebied, behalve voor overstroombare natuur en om te voldoen aan de Natura 2000-doelen en KRW. Rijk en regio gaan op basis hiervan in gesprek over lopende projecten waar de mogelijkheid van buitendijks bouwen onderdeel van is, zoals Almere Pampus en de Kustvisie Lelystad.
- We maken de risico's van overstromingen, wateroverlast, bodemdaling en drinkwaterbeschikbaarheid sturend bij de locatiekeuze en inrichting van woningbouw. Hiermee voorkomen we dat we nieuwbouw gaan realiseren op locaties waar we later spijt van gaan krijgen. Bouwen op deze locaties is in sommige gevallen wel mogelijk als er compenserende maatregelen worden genomen en de negatieve effecten niet worden afgewenteld op andere gebieden.
- Rijk en regio streven in het landelijk gebied naar goede groenblauwe dooradering ten behoeve van waterkwaliteit, waterkwaliteit en versterking van biodiversiteit. In lijn met het NPLG is het streven 10% groenblauwe dooradering te hebben in 2050, waarvan de helft in 2030 gerealiseerd is. Dit sluit ook aan bij de ambitie vanuit de Kaderrichtlijn water om het ecologisch netwerk en de waterkwaliteit in Flevoland te verbeteren.
- De meest geschikte landbouwgronden in Flevoland worden behouden om voldoende ruimte te hebben voor duurzame hoogwaardige landbouw. Dit is bijvoorbeeld hoogproductieve landbouw met een hoge economische waarde. Tegelijkertijd wordt in gebieden waar landbouw minder rendabel is, bijvoorbeeld door verzilting of bodemdaling, gezocht naar passend gebruik.

Richtinggevende uitspraken

Rijk en regio hanteren in de samenwerking de volgende richtinggevende uitspraken:

- Het natuurlijk fundament geeft grenzen aan de groei van dorpen, steden en de economie in Flevoland. Niet alles is overal mogelijk. Dit heeft consequenties voor het realiseren van de doelen uit de andere twee ontwikkelpijlers.
- Het natuurlijk fundament van bodem, water en biodiversiteit is sturend voor ruimtelijke keuzes in Flevoland. Ruimtelijke ontwikkelingen (wonen, werken, vervoer, recreëren ed.) dienen zoveel mogelijk plaats te vinden op de best passende fysieke onderlaag (bodem, water, geschiktheid voor landbouw, geschiktheid voor natuur).
- Het uitgangspunt is dat iedere ruimtelijke ontwikkeling in zowel landelijk als stedelijk gebied leidt tot een verbetering van het natuurlijk fundament. Hiermee maken we het natuurlijk fundament toekomstbestendig. Dit heeft consequenties voor de manier hoe we in Flevoland bouwen en de omgeving inrichten.

Afspraken: Versterken van het natuurlijk fundament

Afspraken in lopende trajecten

- Het Rijk stelt in het *Nationaal Programma Landelijk Gebied* (NPLG) aan kaderstellende doelen voor natuurherstel (waaronder stikstof emissiereductie), broeikasgassen en waterkwaliteit en de structurerende keuzes, zoals het bodem- en watersysteem leidend maken bij ruimtelijke planvorming. Daarvoor worden in juli 2023 brede provinciale gebiedsprogramma's opgeleverd waarna het programma wordt vastgesteld. Ook is er een Transitiefonds landelijk gebied en natuur met als doel landbouw- en natuurmaatregelen te financieren met het oog op de opgaven voor natuur, stikstof, water en klimaat.
- Rijk en regio hebben in 2020 een *gezamenlijke bossenstrategie* vastgesteld met de ambitie het Nederlandse bos met al zijn functies goed door te geven aan toekomstige generaties. De provincie Flevoland heeft voor de provinciale uitwerking van deze strategie het doel gesteld 1700 hectare extra bos aan te leggen tot 2050 en de ambitie 1200 hectare daarvan al in de periode tot 2030 aan te leggen.
- Rijk en regio werken in de *Agenda IJsselmeergebied 2050 en de Deltaprogramma's IJsselmeer en Zoetwater* gezamenlijk aan een goede balans tussen een robuust watersysteem en de verschillende gebruiksfuncties van het IJsselmeergebied. De gebiedsagenda beschrijft het lange termijnperspectief, een aantal gezamenlijke ambities en ontwikkelingsprincipes, een governance en een gezamenlijke uitvoeringsstrategie. De programma's zijn belangrijke bestuurlijk instrumenten voor integrale afwegingen over het IJsselmeergebied en levert input voor de nieuwe omgevingsvisies van Rijk, provincies en gemeenten.
- Waterschap Zuiderzeeland, provincie Flevoland en LTO-noord werken in het *Actieplan Bodem en Water* samen om duurzame landbouw in Flevoland te bevorderen door bewust bodemgebruik, een goede waterkwaliteit en waterconservering in het bodemprofiel.
- De provincie Flevoland, de gemeente Noordoostpolder, de gemeente Zeewolde, waterschap Zuiderzeeland, LTO Noord en het Rijksvastgoed bedrijf hebben afgesproken samen in het *gebiedsproces bodemdaling Flevoland* te werken aan haalbare en kansrijke strategieën voor het grondgebruik in gebieden met bodemdaling. Het gaat om gebieden die door voortgaande bodemdaling in de toekomst vernatten,

waardoor voortzetting van het huidige agrarische grondgebruik aldaar niet meer mogelijk is. Het doel is om binnen drie jaar praktisch getoetste kennis en bruikbare inzichten te verkrijgen.

- Rijk en regio werken in de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) aan het verbeteren van de ecologische waterkwaliteit en het versterken van de natuur. Het PAGW-project Oostvaardersoevers verbindt het Markermeer, de Oostvaardersplassen en de Lepelaarplassen tot een toekomstbestendig zoetwaterecosysteem. Samen met de minister voor Natuur en Stikstof is het voorkeursbesluit vastgesteld, zodat met de planning- en studiefase gestart kan worden.

Aanvullende afspraken

- 3.a Rijk en Regio ontwikkelen samen *afwegingsmechanismen om ruimtelijke keuzes te maken op basis van bodem, water en biodiversiteit*. Dit mechanisme moet een methodiek geven waarmee het natuurlijk fundament sturend is voor de ruimtelijke ordening van de regio, zowel in stedelijk als landelijk gebied. Uitgangspunt daarin is dat het ruimtegebruik (land en water) passend is bij de kenmerken van natuurlijk fundament. De provincie Flevoland en het waterschap nemen een leidende rol in het ontwikkelen van het afwegingskader en betrekken daarbij de andere partijen. De ministeries van IenW en LNV maken tijd en capaciteit vrij voor deze samenwerking zodat de structurerende keuzes uit het ontwikkeldocument van het NPLG en het Programma Water en Bodem Sturend de onderlegger vormen voor het afwegingskader. De eerste versie van het afwegingskader wordt medio 2023 gepresenteerd. Het gebruik van het afwegingskader wordt daarna door Rijk en regio vastgelegd in de bestuurlijke afspraken van het Programma NOVEX traject eind 2023.
- 3.b Rijk en regio spreken af samen een *normenkader natuurlijk fundament* te maken en vervolgens te hanteren voor de ruimtelijke ontwikkelingen in Flevoland. Dit normenkader geeft vanuit het toekomstperspectief van een robuust natuurlijk fundament de minimale eisen voor te realiseren gebouwen en omgevingen. Deze normen kunnen gelden voor de gehele regio of voor specifieke gebieden. Het bevat ten minste eisen voor klimaatadaptiviteit, waterkwaliteit, bodemgebruik, natuurinclusiviteit, energiegebruik, circulariteit en waterbeheer. De provincie Flevoland en het waterschap nemen het voortouw in het opstellen van dit kader in samenwerking met de ministeries van IenW, LNV en BZK. Een eerste versie – een basis – wordt medio 2023 opgeleverd en vanaf dat moment gehanteerd. Hierin wordt

voor de normen geput uit lopende trajecten, zoals die voor klimaatbestendige nieuwbouw uit de MRA, het nu lopende traject Regionale Adaptatiestrategie en de landelijke maatlat voor een groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving. De jaren daarop werken Rijk en regio periodiek samen aan het normenkader met aandacht voor een verdere aanscherping van de huidige normering, gezien de klimaatontwikkeling.

- 3.c Rijk en regio gaan verkennen in welke gebieden in Flevoland het huidige gebruik de grenzen van het natuurlijk fundament overschrijdt, bijvoorbeeld gebieden met sterke bodemdaling, verzilting of achteruitgang van natuur. In deze *‘transitiegebieden’* (stedelijk en landelijk) wordt daarna samen gezocht naar oplossingen om het ruimtegebruik aan te passen in lijn met water, bodem en biodiversiteit. Functieverandering is daarin slechts een van de oplossingen. Het aanwijzen van deze gebieden doet de regio aan de hand van het afwegingskader dat in het Programma NOVEX wordt vastgesteld (zie afspraak 3.a) en gebeurt daarom vanaf begin 2024. Per gebied gaan de provincie, het waterschap en relevante gemeente in gesprek met het ministeries van BZK, LNV en IenW over de kansen en hoe die te realiseren daarvan. Hierin worden ook andere belanghebbenden betrokken, zoals natuurorganisaties en (agrarisch) ondernemers.
- 3.d Rijk en regio gaan verkennen waar en hoe *zachte overgangsgebieden* ingericht kunnen worden in Flevoland en hoe de *groen-blaauwe dooradering van de regio gerealiseerd kan worden*. Overgangsgebieden zijn gebieden die een zachte overgang vormen tussen woon-, werk- of landbouwfuncties en de natuur of gebieden die een zachte overgang vormen tussen water en land. In dergelijke overgangszones is meer ruimte voor water en natuur in de vorm van recreatie en extensieve, natuur-inclusieve landbouw. Dooraderingsgebieden zijn een verzameling van ‘groene’ en ‘blauwe’ landschapselementen in het agrarisch cultuurlandschap zoals houtwallen, losse bomen, singels, heggen en bosjes. De provincie en het waterschap doen hiervoor in 2023 een eerste verkenning naar de mogelijkheden, waarna deze wordt meegenomen in het Provinciale Programma Landelijk Gebied.⁸ Daarna wordt samen met het ministerie van LNV vanuit het gebiedsprogramma NPLG wordt gekeken naar het realiseren ervan.

⁸ Vanuit het NPLG wordt van provincies specifiek voor overgangsgebieden rondom Natura2000-gebieden meer dan een verkenning gevraagd in 2023. Er wordt gevraagd de overgangsgebieden nader uit te werken. Dit betekent dat de gebiedsprogramma's beschrijven wat systeemherstel van het desbetreffende N2000 gebied vraagt aan maatregelen buiten het N2000 gebied die specifiek kunnen landen in overgangsgebieden. De gebiedsprogramma's bevatten waar mogelijk de locatie en omvang van een overgangsgebied en bevat een overzicht van mogelijke maatregelen die in dit gebied genomen kunnen worden.

Bijlage 1. Overzicht afspraken

	Afspraak	Trekker(s)	2023	2024	2025	Verder
1	<i>Vitale steden en dorpen</i>					
1.A	Ambitie bij ontwikkelen van de woningen uit de provinciale woningbouwafspraken tot 2030 rekening houden met richtinggevende uitspraken	Allen				
1.B	Onderzoek naar het realiseren toekomstbestendige nieuwbouwwoningen ná 2030	Provincie				
1.C	15% van de nieuwbouwwoningen tot 2030 worden in houtbouw of biobased materialen uitgevoerd.	Provincie, gemeenten & BZK				
1.D	Verkennen opzetten van een project 'Van Land Tot Pand' om biobased materialen te produceren voor de woningbouw	Provincie, BZK, LNV & RVB				
1.E	Onderzoek naar de effecten van de woningbouwambities op het hoofdverkeerssysteem van Flevoland	Provincie				
1.F	Gesprek over methodieken om rijks gelden toe te kennen voor het realiseren van regionale en lokale voorzieningen	Provincie, gemeenten & BZK				
1.G	Onderzoek naar verbeteren van de leefbaarheid van de bestaande gebouwde omgeving in Flevoland.	Provincie				
2	<i>Toekomstbestendige regionale economie</i>					
2.A	Ontwikkelen visie en strategie op het economisch profiel van Flevoland	Provincie, gemeenten, EZK				
2.B	Evalueren van de Regio Deal Noordelijk Flevoland	Provincie				
2.C	Ruimtelijk inpassen van grootschalige (nationale) voorzieningen met substantiële werkgelegenheid	Allen				
2.D	Verkennen van mogelijkheden om kennisinfrastructuur van de regio te versterken	Provincie, gemeenten, EZK & OCW				
2.E	Aanwijzen experimenteergebied voor duurzame innovaties in het energiesysteem	Provincie, gemeenten, waterschap & EZK				
2.F	Verkennen mogelijkheden kennisontwikkeling en kennisverspreiding in de voedselsector te ondersteunen.	Provincie, LNV & OCW				
2.G	Verkennen van mogelijkheden om fieldlabs duurzame voedselvoorziening in Flevoland te laten plaatsvinden	Provincie, waterschap, gemeenten & LNV				
3	<i>Robuust natuurlijk fundament</i>					
3.A	Ontwikkelen afwegingsmechanismen voor ruimtelijke keuzes op basis van bodem, water en biodiversiteit	Provincie, waterschap, IenW & LNV				
3.B	Maken normenkader met minimale eisen voor realiseren van gebouwen en omgevingen met oog voor het natuurlijk fundament	Provincie, waterschap, IenW, LNV & BZK				
3.C	Verkennen transitiegebieden waar het ruimtegebruik aan gepast moet worden in lijn met water, bodem en biodiversiteit	Provincie, waterschap en gemeenten, LNV & IenW				
3.D	Verkennen realisatie van zachte overgangsgebieden en groenblauwe dooradering	Provincie, waterschap & LNV				

Over de brug komen

Strategische Agenda Flevoland

